

Міністерство освіти і науки України
Харківський національний педагогічний університет
імені Г.С. Сковороди

ВАСИЛЬЄВА Світлана Олександрівна

УДК37 (091): 37.011.31

**РОЗВИТОК ПРОФЕСІЙНОГО СТАТУСУ ВЧИТЕЛЯ У ВІТЧИЗНЯНІЙ
ПЕДАГОГІЧНІЙ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИЦІ
(ДРУГА ПОЛОВИНА ХХ – ПОЧАТОК ХХІ СТ.)**

13.00.01 — загальна педагогіка та історія педагогіки

Автореферат

дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора педагогічних наук

Харків – 2017

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Харківському національному педагогічному університеті імені Г. С. Сковороди, Міністерство освіти і науки України.

Науковий консультант – доктор педагогічних наук, професор
Попова Олена Володимирівна,
Харківський національний педагогічний
університет імені Г.С. Сковороди,
професор кафедри загальної педагогіки
і педагогіки вищої школи.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
Вихрущ Віра Олександрівна,
Національний університет «Львівська політехніка»,
професор кафедри
педагогіки та соціального управління;

доктор педагогічних наук, професор **Шпак**
Валентина Павлівна, Черкаський
національний університет імені Богдана
Хмельницького, завідувач
кафедри початкової освіти;

доктор педагогічних наук, професор
Гнізділова Олена Анатоліївна,
Полтавський національний педагогічний університет
імені В. Г. Короленка, завідувач
кафедри дошкільної освіти.

Захист відбудеться «29» березня 2017 року о 10⁰⁰ годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 64.053.04 у Харківському національному педагогічному університеті імені Г.С. Сковороди за адресою: вул. Алчевських, 29, ауд. 216, м. Харків, 61002.

Із дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди за адресою: вул. Валентинівська, 2, ауд. 214-В, м. Харків, 61168.

Автореферат розісланий «25» лютого 2017 року.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Л. А. Штефан

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність і доцільність теми дослідження. Учитель відіграє важливу роль у будь-якому соціумі: саме через його діяльність реалізується державна політика виховання, формується бачення й пріоритетність тих чи інших матеріальних, моральних і духовних цінностей у представників наступного покоління. В умовах євроінтеграційних прагнень України, економічної та політичної глобалізації, стрімкого розвитку науки й техніки значно зростає соціокультурна роль учителя, оскільки він є гарантом майбутнього держави, готуючи нові покоління до виконання соціальних обов'язків, формує культуру молоді.

Водночас в останні десятиліття в Україні значно погіршилося ресурсне забезпечення системи освіти з боку держави, змінився принцип і порядок фінансування на всіх рівнях, зменшилася державна підтримка освітніх установ і в плані захищеності вчительського корпусу, докорінно змінився соціальний контекст розвитку освіти, її системної взаємодії із соціумом. Унаслідок цього значно знизився статус освіти в цілому й педагогічної професії зокрема. Так, сьогодні спостерігаємо досить низький рівень престижу професії вчителя. За даними опитування, проведеного Міністерством освіти і науки України й Інститутом інноваційних технологій (2011 р.), професію вчителя вважають престижною лише 9,8 % учнів міських шкіл і 14,51 % учнів із сільської місцевості, непрестижною ж цю професію вважають 44,58% учнів із міст і 32,67 % учнів із сільської місцевості. Лише 12,25 % учнів міст і 16,70 % учнів сіл відзначили, що хотіли б обрати професію вчителя, та 55 % учнів як у місті, так і в селі висловили небажання пов'язати своє життя зі школою та професією вчителя. Показовим для кінця 90-х рр. ХХ ст. – початку ХХІ ст., за результатами досліджень, став відтік значної й найбільш працездатної частини кадрів із системи освіти й науки в інші сфери діяльності, а також за межі країни. Визначилася тенденція старіння педагогічного корпусу, зниження його освітнього й інтелектуального потенціалу.

У Державній програмі «Вчитель» (2011 р.), розробленій відповідно до Національної доктрини розвитку освіти України (2001 р.), Національній стратегії розвитку освіти України до 2021 року (2013 р.), Концепції розвитку післядипломної освіти в Україні (2002 р.), Законах України «Про освіту» (1991 р.), «Про загальну середню освіту» (1999 р.), «Про позашкільну освіту» (2000 р.), «Про вищу освіту» (2014 р.) констатовано, що професія вчителя втрачає престиж, наявна невідповідність між суспільною роллю й соціальним статусом педагога.

Зазначені факти негативно позначаються на професійному статусі вчителя, що призводить до падіння якості всіх ланок освіти. Низький статус вчителя «вимиває» з освітньої сфери талановиту молодь (В. Андрущенко). З огляду на це необхідно змінити ставлення держави й соціуму до професії вчителя, забезпечити глибоку мотивацію педагогічних кадрів до професійного зростання, що сприятиме підвищенню професійного статусу вчителя.

Теоретико-методологічні підвалини дослідження означеної проблеми закладають філософські, соціологічні та соціолого-психологічні праці.

Філософське осмислення проблеми статусу особистості вчителя певною мірою висвітлено в працях таких учених, як В. Андрущенко, В. Антоненко, В. Афанасенко, Г. Балабанова, А. Бичко, І. Бойченко, М. Горлач, О. Данильян, О. Дзьобань, П. Квіткін, В. Кремень.

У соціологічному аспекті проблему статусу фахівця вивчали М. Вебер, К. Девіс, У. Мур, Р. Мертон, Т. Парсонс, Н. Хрідіна, А. Філіпов, А. Черниш, Н. Ільдарханова та інші. До проблеми класифікації соціального статусу фахівців звертались А. Кравченко, А. Сарджвеладзе, Н. Сорокін, Т. Шибутані. З позиції соціокультурного аналізу вчені досліджували питання соціальної зумовленості професії вчителя в сучасній соціальній структурі (Г. Велтрусська, М. Ігнацька, В. Ільїн, Л. Іонін, Н. Кейзеров, П. Посохов, В. Радаєв, Р. Яновський); стратифікаційного аналізу (Л. Гордон, З. Голенкова, Т. Заславська, М. Руткевич, Є. Самков, Н. Тихонова); соціології праці (Д. Маркович, Г. Осипов, В. Ядов); промислової та економічної соціології, соціології управління (С. Мартинов, В. Подмарков, Н. Римашевська, І. Слепенков, О. Шкаратан).

У межах соціальної психології, психології управління, психології особистості проблему професійного статусу фахівців розглядали Г. Андреева, Р. Грановська, Р. Кричевський, А. Нигматулліна, І. Поротова, М. Рижак, Р. Шакуров та інші.

Останнім часом проблема професійного статусу вчителя досить помітно актуалізована й у педагогічній науці. До цієї проблеми звертались у своїх дослідженнях І. Агеєва, Г. Аكوпова, С. Батишев, С. Григор'єв, М. Дуранова, В. Жернов, Н. Зелепукіна, С. Молчанов, С. Ктнелъов, А. Орлова, Т. Сущенко, О. Тищенко, О. Шепелева, В. Лебедева та інші вчені.

Із феноменом «професійний статус» тісно пов'язані поняття «професіоналізм», «авторитет», «престиж професії», «імідж», «репутація» учителя.

Проблемі *професіоналізму* вчителя, вдосконалення його педагогічної майстерності присвячено праці Ф. Гоноболіна, В. Гриньової, С. Золотухіної, І. Зязюна, О. Іонової, Н. Кузьміної, Ю. Кулюткіна, С. Максименко, А. Маркової, В. Моляко, В. Лозової, О. Попової, І. Прокопенка, В. Семиченко, В. Сластьоніна, Г. Сухобської, Н. Тарасевич, А. Троцько, Б. Федоришина, Т. Яценко та багатьох інших учених. Питання підвищення професіоналізму вчителя, його особистісного самовдосконалення в системі *неперервної професійно-педагогічної освіти* розглянуто в працях О. Гречаник, В. Григораша, Л. Даниленко, Г. Єльнікової, І. Зязюна, Л. Карамушка, О. Касьянової, В. Кременя, О. Мармази, Н. Ничкало, В. Олійника, Є. Хрикова, Г. Цехмістрової, Р. Черновол-Ткаченко та інших науковців.

До проблеми *авторитету* педагога звертались у своїх працях С. Акбієва, І. Андріаді, В. Бутенко, М. Гаврилова, А. Герцен, А. Дистервег, М. Добролюбов, П. Каптерєв, М. Кондратьєв, Н. Крупська, М. Левітов, А. Макаренко, С. Орлова, М. Петров, М. Пирогов, В. Писаренко, І. Писаренко, В. Сухомлинський, К. Ушинський та інші.

Останнім часом зростає увага вчених до вивчення проблеми *престижу* професії вчителя, яка розглядається у зв'язку з функціональною значущістю професії. Серед праць у цьому напрямі чільне місце посідають наукові студії

Т. Парсонса, П. Сорокіна, Р. Дарендорфа, М. Вебера, Т. Веблена, П. Бурдьє, М. Тітми, І. Попової, В. Шубкіна, Ф. Філіппова, М. Руткевича та інших.

Психолого-педагогічна наука останнім часом збагатилася дослідженнями, присвяченими проблемі формування *іміджу* вчителя (І. Баженова, О. Бекетова, М. Варданян, І. Єланскова, М. Єлфімова, А. Жалгасбаєва, Т. Зеленська, Л. Золотовська, А. Калюжний, О. Крисанова, О. Мармаза, Г. Марченко А. Панасюк, О. Руська, Н. Тарасенко, В. Шепель, Н. Шкурко, Е. Уайдуллақизи).

Науковому вивченню проблеми *репутації* вчителя присвячені роботи С. Горіна, С. Сергєєва.

Проте виокремлені поняття в контексті проблеми професійного статусу вчителя в працях згаданих учених розглядаються лише побіжно.

Історіографічний пошук дав підстави стверджувати, що в науковій літературі накопичено певну інформацію, пов'язану з окремими аспектами проблеми розвитку професійного статусу вчителя в Україні в *історичній ретроспективі* (І. Елліс, А. Загородня, С. Крисюк, А. Луцюк, Н. Опанасенко, В. Примакова, С. Саяпіна, О. Тринус, К. Юр'єва, С. Юткало). Утім опубліковані в цих дослідженнях дані системно не висвітлюють динаміку та тенденції розв'язання проблеми розвитку професійного статусу вчителя в Україні, у тому числі в другій половині ХХ ст. – на початку ХХІ ст.

Отже, аналіз наукових праць, присвячених вивченню проблеми статусу вчителя, дає підстави для висновку, що професійний статус як педагогічний феномен є малодослідженим. Залишаються невизначеними його суть і структура, недостатньо вивченими є фактори, що впливають на професійний статус учителів, особливості формування професійно статусних позицій учителів, бракує інформації про формування професійного статусу вчителя в історичному аспекті. З огляду на це професійний статус як педагогічне явище вимагає вивчення й обґрунтування на теоретико-методологічному, методичному й практичному рівнях, а також дослідження в історичній ретроспективі. Зазначене підтверджує актуальність і перспективність наукового осмислення обраної проблеми.

Актуальність і доцільність дослідження посилюється й потребою розв'язання загальних суспільних проблем і подолання соціально-педагогічних суперечностей:

- між підвищенням попиту суспільства на високопрофесійних учителів, здатних готувати інтелектуально, духовно, морально розвинутих громадян для розбудови української держави й низьким статусом учительської професії, який негативно позначається на якості освіти;
- між необхідністю неперервного підвищення рівня професійної компетентності й майстерності вчительства та недостатнім використанням у навчальних закладах можливостей для стимулювання вчителів до професійного самовдосконалення;
- між потребою використання прогресивних історико-педагогічних надбань щодо підвищення професійного статусу вчителя та відсутністю неупередженого їх вивчення й узагальнення;

- між об'єктивною потребою підвищення професіоналізму вчительських кадрів і відсутністю в Україні державної програми підвищення професійного статусу вчителя.

Отже, актуальність, теоретична та практична значущість розв'язання проблеми, її недостатня розробленість у науковому плані, а також потреба подолання виявлених суперечностей зумовили вибір теми дослідження: **«Розвиток професійного статусу вчителя у вітчизняній педагогічній теорії та практиці (друга половина ХХ ст. – початок ХХІ ст.)».**

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація виконана згідно з темою науково-дослідної роботи кафедри загальної педагогіки і педагогіки вищої школи Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди «Підвищення ефективності навчально-виховного процесу в середніх загальноосвітніх та вищих педагогічних навчальних закладах» (РК № 1-200199004104). Тема затверджена вченою радою Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди (протокол № 6 від 25.10.2012 р.), узгоджена в Міжвідомчій раді з координації наукових досліджень у галузі педагогіки і психології НАПН України (протокол № 4 від 23.04.2013 р.).

Мета дослідження – систематизувати теоретичні питання й узагальнити досвід із розвитку професійного статусу вчителя, накопичений у системі вітчизняної середньої та вищої педагогічної освіти в другій половині ХХ ст. – на початку ХХІ ст., для творчого використання прогресивних здобутків у сучасній практиці підготовки й перепідготовки педагогічних кадрів.

Об'єкт дослідження – розвиток професійного статусу вчителя як педагогічний феномен.

Предмет дослідження – теорія й практика розвитку професійного статусу вчителя в системі освіти України в другій половині ХХ ст. – на початку ХХІ ст.

Відповідно до об'єкта, предмета й мети визначено **завдання дослідження:**

1. Розкрити суть і структуру професійного статусу вчителя.
2. Обґрунтувати теоретико-методологічні засади дослідження проблеми розвитку професійного статусу вчителя.
3. Виявити витоки ідеї розвитку професійного статусу вчителя.
4. Визначити внесок вітчизняних учених другої половини ХХ ст. – початку ХХІ ст. у розробку питань розвитку професійного статусу вчителя.
5. Науково обґрунтувати етапи й схарактеризувати в динаміці особливості розвитку професійного статусу вчителя в Україні в досліджуваній період.
6. Окреслити напрями використання цінних надбань минулого щодо вирішення проблеми розвитку педагогічного статусу вчителя в практиці загальноосвітніх закладів і системі підготовки й перепідготовки педагогічних кадрів на сучасному етапі.
7. Виявити прогностичні тенденції розвитку професійного статусу вчителя в Україні в ХХІ столітті.

Основна концептуальна ідея дисертації полягає в тому, що вивчення теоретичних засад і практичного досвіду розвитку професійного статусу вчителя в історичній ретроспективі демонструє цілісність їх розгортання в логіко-проблемній

послідовності й подає змістову, культурологічну та прогностичну інформацію для визначення домінантних напрямів творчого використання набутого досвіду на сучасному етапі реформування середньої й вищої педагогічної школи в Україні.

Вирішення проблеми розвитку професійного статусу вчителя на кожному з етапів розвитку системи освіти України залежало від низки чинників: потреби суспільства у висококваліфікованих учителях залежно від його суспільно-політичного, соціально-економічного розвитку, системи підготовки педагогічних кадрів і підвищення кваліфікації вчителя, специфіки світоглядної позиції й діяльності вчителів. В основу дослідження покладено обґрунтовану періодизацію розвитку професійного статусу вчителя в Україні у ХХ столітті, що дає змогу комплексно висвітлити проблему.

Концепція дослідження включає три взаємопов'язані концепти, які сприяють реалізації основної ідеї: *методологічний концепт* становить взаємодію основних наукових підходів для обґрунтування етапів розвитку професійного статусу вчителя в Україні в другій половині ХХ ст.; *теоретичний концепт* визначає систему дефініцій, яку покладено в основу дослідження проблеми з погляду історичної ретроспекції, і характеризується ідентифікацією історико-педагогічних і наукових джерел, відходом від полярних позицій в оцінці історичних подій, явищ, процесів; *технологічний концепт* передбачає творче використання прогресивних історико-педагогічних здобутків щодо розвитку професійного статусу вчителя в сучасних умовах.

Методологічні основи дослідження формують:

➤ *на філософському рівні методології*: теорія наукового пізнання про єдність процесів, взаємовплив і взаємозалежність явищ об'єктивної дійсності; наукові положення з філософії освіти (Л. Ваховський, Б. Гершунський, І. Зязюн, М. Култаєва, В. Лутай, І. Прокопенко та ін.); принципи єдності теорії та практики, історизму, детермінізму, діяльності, цілепокладання, інтегративності, полікультурності, які забезпечують об'єктивність вивчення предметів і явищ дійсності; положення філософії, соціології, психології, педагогіки про особистість, детермінованість її поведінки зовнішніми й внутрішніми чинниками (М. Бердяєв, С. Гессен, І. Кант, С. К'єркегор, Г. Сковорода, В. Розанов, Г. Челпанов, М. Гайдегер, К. Ясперс та інші);

➤ *на загальнонауковому рівні методології*: концепції системно-хронологічного, синергетичного, компетентнісного, історіографічного, соціокультурного, феноменологічного, антропоцентричного, аксіологічного, деонтологічного, персоналістично-біографічного, акмеологічного підходів до формування особистості вчителя, розвитку його індивідуальності, соціальної відповідальності, професіоналізму, авторитету, іміджу, престижу як складників професійного статусу;

➤ *на конкретно-науковому рівні методології*:

- концепції українських учених щодо формування нової філософії освіти (А. Андрущенко, І. Зязюн, В. Кремень, М. Култаєва, В. Лутай, В. Огнев'юк, І. Прокопенко та інші);

- загальнопедагогічні підходи до аналізу сучасних реформаційних процесів у галузі підготовки й перепідготовки педагогічних кадрів (В. Бондар, І. Бех, Н. Бібік, М. Васильєва, Ф. Гोनоболін, О. Гончар, В. Гриньова, І. Зязюн, О. Іонова, Н. Кузьміна, Ю. Кулюткін, С. Максименко, В. Моляко, В. Лозова, О. Попова, М. Подберезський, В. Примакова, І. Прокопенко, О. Савченко, В. Семиченко, А. Сбруєва, Г. Сухобська, Н. Тарасевич, А. Троцко, Б. Федоришин, В. Шпак, Т. Яценко та інші);

- положення, висновки сучасної історико-педагогічної науки, які вказують на залежність мети, завдань, змісту професіоналізму вчителя, статусу вчителя від історичних, економічних і соціальних умов розвитку суспільства (Д. Багалій, Л. Березівська, В. Білоцерківський, М. Богуславський, Л. Ваховський, В. Вихрущ, Л. Вовк, О. Гнізділова, Н. Гупан, Н. Дем'яненко, Д. Дорошенко, М. Євтух, Т. Завгородня, І. Зайченко, Л. Зеленська, С. Золотухіна, Г. Корнетов, В. Курило, В. Майборода, О. Микитюк, Н. Ничкало, Н. Побірченко, О. Пометун, О. Попова, В. Примакова, З. Равкін, О. Сухомлинська, С. Чабанова, М. Чепіль, Л. Штефан, М. Ярмаченко та інші);

- теоретичні положення про феномен професійного статусу вчителя (П. Анохін, О. Баєв, В. Гасілов, Г. Добров, Д. Зербіно, Б. Кедров, Г. Лайтко, К. Ланге, С. Микулінський, О. Огурцов, М. Родний, С. Хайтун, О. Устенко, К. Швабе та інші);

- ідеї, положення теорії неперервної педагогічної освіти, професійного вдосконалення й професійного самовдосконалення вчителів (А. Дистервег, М. Демков, Ф. Дьяков, К. Єльніцький, В. Крижко, С. Крисюк, Є. Павлютенков, В. Примакова, О. Прокопова, Н. Румянцев та інші);

- принципи, специфіка організації підготовки й перепідготовки вчителів у системі післядипломної педагогічної освіти (Л. Даниленко, Г. Єльнікова, С. Крисюк, А. Кузьмінський, Ю. Кулюткін, Н. Ничкало, В. Олійник, Є. Павлютенков, Н. Протасова, В. Саюк, В. Семиченко, Л. Сущенко, Т. Сущенко, Р. Черновол-Ткаченко та інші);

- ідеї педагогічної акмеології (В. Алфімов, К. Альбуханова-Славська, С. Архипова, О. Бодальов, В. Вакуленко, Н. Вишнякова, Н. Гузій, Г. Данилова, А. Деркач, В. Зазикін, Н. Кузьміна, В. Максимова, С. Пальчевський, Н. Полетаєва, Л. Рибалко, О. Темрук та інші);

- концептуальні засади, закономірності, принципи управління загальноосвітніми навальними закладами та педагогічного менеджменту (Є. Березняк, В. Бондар, Л. Ващенко, М. Гриньова, А. Губа, Л. Даниленко, Г. Єльнікова, В. Зверєва, Л. Калініна, А. Капто, Н. Клокар, Ю. Конаржевський, М. Кондаков, В. Лунячек, В. Пікельна, М. Портнов, М. Поташник, Т. Рогова, Т. Сорочан, П. Третяков, Є. Хриков, П. Худоминський, Т. Шамова та інші).

Нормативно-правову базу дослідження становлять державні документи, що стосуються підготовки й підвищення кваліфікації вчительських кадрів.

У процесі дослідження на різних етапах наукового пошуку використано комплекси **методів**, що відповідають природі феномена, який вивчається.

Для отримання об'єктивних історичних даних з обраної проблеми та вірогідних результатів у дисертації використовувався комплекс теоретичних взаємопов'язаних *методів історико-педагогічного дослідження*, а саме: *загальнонаукові* (історико-педагогічний аналіз, синтез, узагальнення, порівняння нормативно-правових та законодавчих документів, архівних матеріалів, наукової літератури), що стали основою для вивчення процесуально-змістових аспектів професійного статусу вчителя в Україні в досліджуваній період та для систематизації досвіду розвитку цього статусу в практиці загальноосвітніх закладів і системи підготовки й перепідготовки педагогічних кадрів; *історико-структурний*, який посприяв розробці структури дослідження, систематизації історико-педагогічних джерел; *історико-генетичний*, що дав змогу проаналізувати генезу ідеї підвищення професійного статусу вчителя на тлі розвитку системи освіти України; *історико-діахронний*, який уможливив обґрунтування етапів та визначення основних тенденцій розвитку професійного статусу вчителя в Україні в обраних хронологічних межах дослідження; *історико-порівняльний* – із метою зіставлення документальних джерел, що відображали нормативні засади розв'язання досліджуваної проблеми; *ретро-праксиметричний* – для аналізу динаміки змісту й особливостей розвитку професійного статусу вчителя в досліджуваній період; *персоналістично-біографічний* дав можливість отримати цінну інформацію на підставі спогадів, мемуарів, епістолярної спадщини, присвяченої персоналіям, у працях яких викладені погляди щодо провідних напрямів у розвитку професійного статусу вчителя; *історико-актуалізаційний*, що став основою для визначення прогностичних тенденцій розвитку професійного статусу вчителя в Україні й окреслення напрямів використання цінних надбань минулого в практиці загальноосвітніх закладів та системи підготовки й перепідготовки педагогічних кадрів на сучасному етапі розвитку освіти в Україні.

Конкретно-пошукові методи (термінологічний аналіз, узагальнення, систематизація зарубіжної та вітчизняної літератури з досліджуваної проблеми) дали можливість уточнити термінологічне поле дослідження, розкрити суть і зміст провідних дефініцій досліджуваної проблеми.

Емпіричні методи (*діагностичні* (анкетування, опитування, інтерв'ю, вивчення масової педагогічної практики), *обсерваційні* (спостереження, ретроспективний аналіз власної педагогічної практики та діяльності навчальних закладів, органів управління і науково-методичних установ), *прогностичні* (експертні оцінки, узагальнення незалежних характеристик), *праксиметричні* (аналіз передового педагогічного досвіду), *математичні* (кореляційний аналіз, статистичне опрацювання емпіричних даних)) стали основою для виявлення стану й рівня розвитку професійного статусу вчителя в практиці освітніх закладів.

Джерельна база дослідження. Фактологічний матеріал дисертації становлять:

– документи й матеріали Центрального державного архіву вищих органів влади та управління України (Ф. 166 – Міністерство освіти УРСР. Управління вищих і середніх педагогічних навчальних закладів); Державного архіву Харківської області (Ф: Р. 4695 – Відділ народної освіти виконавчого комітету Харківської області Ради депутатів трудящих, м. Харків, січень 1965р. – грудень 1969 р.; Р–4293

Харківський державний педагогічний інститут ім. Г.С. Сковороди, м. Харків, 1933-1970 рр.; Р-4695 – Відділ народної освіти виконавчого комітету Харківської обласної ради депутатів трудящих (облвно), м. Харків, 1943-1961 рр.; Р-3858 – Виконавчий комітет Харківської обласної ради народних депутатів (облвиконком), м. Харків, 1932–1992 рр.); Центрального Державного архіву Львівської області (Ф. 667 – Державний секретаріат освіти і віросповідань Західних областей УНР; Ф. 768 – Дирекція народних училищ Галичини м. Львів; Ф. 179 – Кураторія Львівського шкільного округу, м. Львів); Ф: Р. 694 – Самбірське педучилище № 1; Р. 3094 – Львівське педучилище № 1; Р. 1026 – Інститут удосконалення вчителів, Львівська область; Р. 163 – ОБЛВНО 1939-1979 рр.; Р. 221 – Рішення обл. виконкому, м. Львів);

– нормативні документи, державні постанови, матеріали колегій, нормативно-правові акти та інші урядові документи, у яких визначено законодавчі засади та напрями розвитку народної освіти в досліджуваній період; акти перевірок закладів освіти, відомості про педагогічних працівників шкіл, звіти педагогічних і вчительських інститутів, педагогічних училищ, плани розвитку установ народної освіти, стенограми з'їздів учителів, висновки про стан підготовки педагогічних працівників педагогічних ліцеїв і педагогічних училищ, звіти засідань учених і факультетських рад педагогічних ВНЗ; доповідні записки аналізу роботи шкіл і відділів народної освіти тощо;

– науково-педагогічні матеріали фондів Центральної науково-довідкової бібліотеки ЦДІА України м. Києва, Центральної наукової бібліотеки НАН України ім. В. Вернадського, Київської науково-педагогічної бібліотеки ім. В.О. Сухомлинського, Державної наукової бібліотеки ім. В. Короленка, Центральної бібліотеки Харківського національного університету імені В. Каразіна, електронних педагогічних бібліотек – розвідки вітчизняних науковців, творчий досвід учителів-практиків, публіцистичні нариси, роздуми громадських і політичних діячів періоду, що досліджується;

– спогади вчителів та викладачів і випускників вищих педагогічних навчальних закладів;

– публікації теоретичного й прикладного характеру з проблеми розвитку феномена професійного статусу вчителя в періодичних виданнях досліджуваного періоду: «Вища освіта України», «Вестник высшей школы», «Вільна Україна», «Директор школи», «Наукові записки кафедри педагогіки», «Народное образование XXI века», «Народное образование», «Образование и наука», «Педагогіка і психологія формування творчої особистості: проблеми і пошуки», «Педагогіка», «Педагогічний лист», «Педагогіка і психологія», «Проблеми качества образования», «Радянська школа», «Радянська освіта», «Рідна школа», «Сім'я та школа», «Советская педагогика», «Учительская газета» тощо;

– монографії, дисертації та автореферати провідних вітчизняних науковців, предметом вивчення яких стали явища, події та інновації щодо розвитку професійного статусу вчителя в системі освіти України в різних аспектах (філософському, соціокультурному, психологічному, історико-педагогічному).

Хронологічні межі дисертації охоплюють період другої половини ХХ –

початку ХХІ ст., що характеризується суспільно-політичними зрушеннями, посиленням інтересом із боку уряду, науковців, педагогів, літераторів і суспільства до розробки й вирішення проблеми професійного статусу вчителя, особистості вчителя, його значення, образу й ролі.

Нижня хронологічна межа (50-ті рр. ХХ ст.) визначається соціально-політичними (повоєнним відродженням соціально-економічного життя країни, що зумовлювало необхідність збільшення кількості кадрів вищої кваліфікації) та духовно-освітніми (процесами десталінізації, позитивними перетвореннями в системі освіти, невід'ємним складником яких стали наукові пошуки підтримки вчительського авторитету, престижу професії учителя в суспільстві) чинниками, які послугували підставою для науковців, викладачів-практиків для пошуку шляхів оптимізації навчального процесу у вищій школі, активного обговорення питань підвищення професійного статусу вчителя на сторінках педагогічної періодики, творчого впровадження прогресивних ідей для підвищення якості професійної підготовки вчителя.

Верхня межа (2002 р.) обґрунтовується, «трансформаційною кризою педагогічної науки» (О. Сухомлинська), фактичним зниженням престижу професії вчителя в суспільстві на тлі об'єктивних перетворень у політичній, економічній і соціальній сферах незалежної України, що зумовили необхідність переосмислення суті, змісту, шляхів підвищення професійного статусу вчителя. Водночас це період реалізації прогресивних концепцій інтелектуалізації й індивідуалізації освіти, формування антропоцентричної парадигми, у якій вагомим значення набуває професійний статус учителя та який ознаменований прийняттям Кабінетом Міністрів України Державної програми «Вчитель» (2002 р.), яка проголосила завдання підвищення престижу професії вчителя, визначила провідну роль учителя у підвищенні інтелектуального й духовного потенціалу нації, розвитку вітчизняної науки й техніки, збереженні та примноженні культурної спадщини. Відтоді вводяться нові стандарти підготовки вчителя, підвищення його професійного рівня.

Наукова новизна і теоретичне значення дослідження полягає в тому, що в ньому *вперше* в окреслених хронологічних межах:

- із сучасних методологічних позицій здійснено цілісний ретроспективний аналіз проблеми розвитку професійного статусу вчителя у вітчизняній педагогіці другої половини ХХ – початку ХХІ ст.;
- визначено й схарактеризовано внесок провідних вітчизняних учених другої половини ХХ – початку ХХІ ст. у розробку теоретичних засад забезпечення професійного статусу вчителя, що полягає у виявленні та обґрунтуванні значення досліджуваного феномена, характеристиці принципів, форм і методів його реалізації в практиці освітніх закладів; в аналізі позитивних здобутків та недоліків організації підготовки педагогічних кадрів і підвищення їх кваліфікації, співвідношення розвитку професійного розвитку вчителя із загальними тенденціями змін у суспільному житті, соціокультурному й освітньому розвитку держави;
- відтворено генезу ідеї розвитку професійного статусу вчителя; із урахуванням соціально-політичних умов життя в країні, урядової політики в галузі середньої та вищої педагогічної освіти, рівня престижу педагогічної професії й

авторитету вчителя в суспільстві, особливостей науково-методичної роботи з вчителями в освітніх закладах, професійної системи підготовки вчителя та підвищення його кваліфікації науково обґрунтовано етапи розвитку професійного статусу вчителя в Україні у визначених хронологічних межах: I етап (1950 р. – перша половина 60-х рр.) – етап нарощування наукового й навчально-методичного потенціалу розвитку професійного статусу вчителя; II етап (друга половина 60-х рр. – 1991 р.) – етап сталого підвищення професійного статусу вчителя; III етап (1992 р. – початок XXI ст.) – етап суперечливого розвитку професійного статусу вчителя;

- визначено напрями використання цінних надбань попередніх часів щодо розвитку професійного статусу вчителя в практиці загальноосвітніх закладів та системі підготовки й перепідготовки педагогічних кадрів на сучасному етапі (соціальний, національний, професійно-компетентнісний, організаційно-управлінський, особистісний, науково-педагогічний) та окреслено прогностичні тенденції розвитку професійного статусу вчителя в Україні в XXI ст.: модернізація системи підготовки й перепідготовки вчительських кадрів; оптимізація науково-методичної роботи в освітніх закладах; зміна вектору освітньої політики держави в напрямі підтримки престижності вчительської професії, піднесення авторитету вчителя на підставі підвищення його соціального статусу, удосконалення системи стимулів для вмотивованості педагога до професійного зростання тощо.

Уточнено суть поняття «професійний статус вчителя» з погляду його складових (професіоналізму, авторитету, репутації, іміджу); зовнішні та внутрішні групи факторів, які впливають на розвиток професійного статусу вчителя; обґрунтовано притаманну конкретно-історичному періоду систему пріоритетних традиційних і специфічних професійних та особистісних якостей учителя, що формують його професійний статус.

Подальшого розвитку набули уявлення щодо соціально-політичних та організаційно-педагогічних передумов вирішення проблеми розвитку професійний статусу вчителя, а також форм, методів, засобів формування й розвитку професійного статусу вчителів в освітніх закладах України на різних етапах досліджуваного періоду.

До наукового обігу введено невідомі та маловідомі архівні документи (94 одиниці).

Практичне значення результатів дослідження полягають у тому, що сформульовані в дослідженні положення та висновки дають нову об'єктивну інтерпретацію розвитку професійного статусу вчителя у вітчизняній педагогічній теорії та практиці в другій половині XX ст. – на початку XXI ст. і можуть слугувати основою підвищення якості підготовки й перепідготовки педагогічних кадрів на основі врахування педагогічно цінні надбання в сучасних умовах. Одержані в процесі дослідження дані та висновки *реалізовані* автором під час роботи з магістрантами Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди, викладання авторського спецкурсу «Професійний статус учителя».

Висновки й рекомендації, представлені в дисертації, *упроваджено* в освітній процес Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди (довідка № 01/10-1095 від 18.12.2015 р.); Харківської гуманітарно-

педагогічної академії Харківської обласної ради (довідка № 01-12/977 від 16.12.2015 р.); Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка (довідка № 10 від 15.12.2015 р.); Сумського державного педагогічного університету імені А.С.Макаренка (довідка № 2162 від 17.12.2015 р.), Харківської загальноосвітньої школи I-III ступенів № 136 Харківської міської ради Харківської обласної (довідка № 631, від 21.12.2015 р.); Харківського спеціалізованого навчально-виховного комплексу № 8 Харківської обласної (довідка № 1 від 05.01.2016 р.).

Фактичний матеріал і теоретичні висновки дисертаційної роботи, а також методики історико-педагогічного дослідження *можуть бути використані* педагогами-науковцями, яких цікавить історико-педагогічна наука, історія України в другій половині ХХ ст., для підготовки комплексних історико-педагогічних праць; для укладання енциклопедичних, довідково-бібліографічних видань; для написання підручників, навчальних посібників, розробки лекційних і практичних курсів «Історія педагогіки», «Загальна педагогіка», «Професійна етика», «Основи педагогічної майстерності», «Управління навчальним закладом», «Адміністративний менеджмент у галузі освіти», спецкурсів з історії вітчизняної й зарубіжної педагогіки; у процесі організації науково-методичної роботи в загальноосвітніх закладах, спрямованої на підвищення професійного рівня вчителів; організації та визначенні змісту професійної підготовки майбутніх учителів у педагогічних ВНЗ, інститутах удосконалення вчителів тощо. Результати наукового пошуку сприятимуть підвищенню рівня професіоналізму, професійного статусу вчителів.

Особистий внесок здобувача в працях, написаних у співавторстві, полягає в теоретичному обґрунтуванні основних ідей і положень досліджуваної проблеми, а також у розробці прогностичних напрямів формування професійного статусу вчителя в сучасних умовах.

Апробація та впровадження результатів дослідження Основні результати та висновки виконаної роботи обговорювалися й дістали позитивну оцінку на засіданнях ученої ради, кафедри загальної педагогіки і педагогіки вищої школи Харківського національного педагогічного університету імені Г.С.Сковороди (2012–2015 рр.), доповідалися на:

– *міжнародних конференціях*: «Сучасні наукові тенденції» (Будапешт, 2013); «Педагогічне забезпечення творчої самореалізації особистості в інноваційній освіті» (Суми, 2013); «Наука і філософія в процесі глобалізації» (Будапешт, 2014); «Інноваційна діяльність в освіті» (Москва–Пушкіно, 2013);

– *міжнародному симпозіумі* «Наука ХХІ ст. і виклик сучасності» (Іваново, 2015);

– *всеукраїнських конференціях*: «Християнська етика в історії України і сучасний діалог світоглядно-духовних ідентичностей» (Мелітополь, 2014); Культура та соціальні комунікації: Інноваційні стратегії розвитку (Харків, 2015); «Актуальні питання методики викладання суспільних та гуманітарних дисциплін в умовах розбудови сучасної школи» (Суми, 2013);

– *регіональних конференціях*: «Сковородинівські читання» (Харків, 2014,

2015); «Науково-практична конференція викладачів і аспірантів кафедри загальної педагогіки і педагогіки вищої школи» (Харків, 2010, 2011, 2015); «Науково-практична конференція молодих учених ХНПУ імені Г.С. Сковороди» (Харків, 2013); «Сучасна вища і середня освіта в умовах реформування: проблеми, теорія, практика» (Харків, 2013); «Наукова конференція викладачів, докторантів, аспірантів кафедри загальної педагогіки і педагогіки вищої школи» (Харків, 2014); «Науково-практична конференція магістрів ХНПУ імені Г.С. Сковороди» (Харків, 2010); «Методологія сучасних наукових досліджень» (Харків, 2015).

Кандидатська дисертація на тему «Організація науково-дослідної діяльності старшокласників у загальноосвітніх навчальних закладах» зі спеціальності 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки була захищена у 2007 року, її матеріали в тексті докторської дисертації не використовувалися.

Публікації. Результати дослідження опубліковано в 47 наукових працях (із них 42 одноосібних), серед яких 2 монографії; 1 навчальний посібник (у співавторстві); 16 статей у провідних наукових фахових, 8 статей у міжнародних періодичних виданнях; 5 статей у інших виданнях; 15 тез у збірниках матеріалів конференцій. Загальний обсяг авторського доробку становить близько 50 друкованих аркушів.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, шести розділів, висновків до розділів, загальних висновків, списку використаних джерел (1021 найменування, із них 135 – архівні матеріали), 26 таблиць (на 12 сторінках), 5 рисунків, 8 додатків (на 140 сторінках). Загальний обсяг роботи – 568 сторінок, із них основного тексту – 381 сторінка.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У **вступі** обґрунтовано актуальність і доцільність дослідження порушеної проблеми, визначено об'єкт, предмет, мету й завдання роботи, аргументовано концепцію, методологічні та теоретичні засади, хронологічні межі та методи дослідження, окреслено джерельну базу, указано наукову новизну й практичне значення здобутих результатів, викладено форми апробації та впровадження результатів дослідження.

У першому розділі «**Розвиток професійного статусу вчителя як наукова проблема**» визначено термінологічне поле дослідження, розкрито суть його основних дефініцій («статус», «соціальний статус», «професійний статус», «професійний статус учителя»), подано структурно-змістову й факторно-критеріальну характеристики професійного статусу вчителя, обґрунтовано концептуальні підходи до дослідження проблеми розвитку вказаного феномена

Здійснений у дисертації поняттєво-термінологічний аналіз засвідчив різновекторність і багатокомпонентність змісту ключових понять дослідження, адже термін «статус» (від лат. *status* – стан загалом, стан справ тощо) є міждисциплінарним, його використовують у різних науках, він має різні трактування, при цьому спостерігається неоднозначність у розумінні вченими його суті.

У філософському аспекті «статус» розуміють як становище людини в системі міжособистісних взаємин, її особистий авторитет, визнання, повагу до неї з боку навколишніх людей. Соціальна філософія характеризує «статус» як співвідносне положення індивіда або групи в соціальній системі, зумовлене певними ознаками конкретної системи (економічними, професійними, етичними тощо), правами, обов'язками, суспільними функціями людини.

У соціології можна простежити два підходи до розуміння поняття «статус». Прихильники першого підходу (П. Мовчан, В. Нимчук, В. Кличак та інші) це поняття розглядають як позицію людини в межах соціальної системи. У цьому значенні воно позначає те, ким є людина, а тісно пов'язане з ним поняття ролі належить до поведінки, якої очікують від людини, що має будь-який статус. Згідно з другим підходом (Н. Аберкомрі О. Ребров, Н. Хрідіна та інші), «статус» використовують як синонім до понять «честь» або «престиж», розглядаючи його також і як позицію людини щодо деякої суспільно значущої шкали чи ієрархії соціальної гідності.

У соціальній психології статус особистості вивчають у контексті соціальної взаємодії з наголошенням на впливі особистісних якостей на положення людини в групі, соціумі. Статус як соціально-психологічну характеристику положення людини в суспільстві, у системі міжособистісних взаємин, яке визначає права, обов'язки та привілеї цієї особи, ступінь її впливу на інших людей у певній соціальній групі, характеризують такі ознаки, як авторитет, повага, визнання, вплив на інших.

Аналіз наукових праць із проблеми дослідження дає підстави констатувати, що різні підходи до тлумачення суті статусу підпорядковуються положенням рольової і статусної теорій особистості. Згідно з *рольовою теорією особистості* (Р. Лінтон, Т. Шибутані, Д. Мід, В. Михайлов, І. Кон, Дж. Тернер та ін.), яка базується на вивченні ролей осіб та їхньої взаємодії, кожна людина, набувши певного соціального статусу, починає відігравати певну роль, яка продиктована цим станом; статус не лише складається, а й реалізується через роль, яка становить сукупність прав і обов'язків, що суспільство закріплює за цією позицією (В. Михайлов).

Прибічники *статусної теорії особистості* (Р. Будон, Дж. Линські, Р. Мартон), розглядаючи статус особистості з позиції соціальної стратифікації та соціальної нерівності, поєднують соціальну роль із соціальним становищем й об'єднують у статусі його функціональну та оцінну сторони.

У різних галузях наукового знання розглядаються *різні види статусу*: соціальний, особистісний, правовий, освітній, професійний, особистісний тощо. Статус будь-якого виду, зумовлюючи приналежність людини до певної соціальної категорії, впливає на риси поведінки, мислення та почуття особи.

Професійний статус людини в загальному розумінні фахівці тлумачать як посаду людини на виробництві, установі; положення, місце людини в суспільстві, що визначається специфічними для професійної діяльності ролями, престиж обраної роботи, професіоналізм, доступ до керівних ланок виробництва, установи. Крім

того, професійний статус визначає стиль і спосіб життя, коло друзів, інтереси, манеру поведінки тощо.

Учені (В. Лебедева, С. Хайтун, О. Устенко, К. Швабе та інші) під *професійним статусом учителя* розуміють: стан, положення, місце вчителя в суспільстві, що визначається специфічними для педагогічної діяльності ролями, у яких відтворено обов'язки, права та норми діяльності вчителя як посередника між особистістю дитини й суспільством у процесі передачі соціального досвіду, накопиченого людством, а також внутрішню його впевненість у власних професійних знаннях, уміннях, здібностях, можливостях, відчуття благополуччя, почуття власної гідності, що забезпечують йому авторитет серед колег, учнів і їхніх батьків.

З урахуванням вищенаведених ідей і положень *професійний статус учителя* в дисертації розкрито як *положення, яке займає вчитель у соціумі, системі освіти, педагогічному колективі, освітньому середовищі навчального закладу, у якому він працює, і визначається результатом його професійно-педагогічної діяльності*. Професійний статус учителя є зовнішнім проявом внутрішніх характеристик – професійного володіння педагогічними знаннями, уміннями, здібностями, педагогічною технікою, особистісними якостями, які формують авторитет, імідж, престиж учителя в соціумі, колективі, громаді, серед учнів і їхніх батьків.

Виходячи із наведеного визначення, можна стверджувати, що професійний статус учителя – інтегроване системне утворення, яке має складну *структуру*, до компонентів якої відносимо: професіоналізм, престиж, авторитет, імідж, репутацію.

Професіоналізм є одним із критеріїв системи стратифікації суспільства, різновидом досягнутого статусу, у тому числі й професійного, який визначає позицію вчителя в системі суспільних відносин. Професіоналізм як вища характеристика професійного розвитку особистості забезпечує здатність до продуктивної творчої праці, відповідність знань, умінь, навичок, а також усієї ціннісної системи людини рівню суспільних очікувань від цієї професії, якості соціального та професійного середовища. Рівень професіоналізму вчителя визначають за результатами професійної діяльності. Саме професіоналізм визначає становище людини всередині професійної групи, є критерієм внутрішньої професійної стратифікації людини. З огляду на це професіоналізм у структурі професійного статусу розглянуто як провідний.

Професійний статус тісно пов'язаний із *престижем*, який розуміємо як ступінь визнання заслуг представників тієї чи іншої професії у суспільстві або певній соціальній групі.

Імідж розглядаємо як сукупність уявлень суспільства про те, яким повинен бути індивід відповідно до свого статусу.

Репутацію розуміємо як суспільну думку про якості, достоїнства, недоліки особистості, яка складається з асоціацій, образів у різних осіб, є показником легітимності: вона уособлює відповідність нормам і очікуванням в інституційному полі. Професійний статус учителя знаходиться в прямій кореляційній залежності від репутації вчителя: чим вище репутація вчителя – тим вище його професійний статус.

У свою чергу репутація прямо корелює з *авторитетом* учителя, який становить собою високо ціновані якості, що ними навколишні наділяють учителя.

Спираючись на дослідження вчених (Н. Зелепукіна, В. Лебедева, О. Шепелева, А. Філіппов та ін.), дійшли висновку, що *фактори становлення й розвитку професійного статусу вчителя* доцільно поділити на дві групи – зовнішні та внутрішні, які диференціюємо за трирівневою градацією:

- *на макрорівні* – освітня політика держави; суспільний престиж педагогічної професії; система вимог індивідуалізованих норм, правил, обов'язків до вчителя (набір соціальних характеристик учителя);

- *на мікрорівні* – базовий професійно-освітній рівень (тип вишу, який закінчив учитель; традиції та рівень вимог, які висуває виш до формування професіоналізму майбутнього вчителя; рівень професійної підготовки, отриманий у виші); специфіка освітнього й соціокультурного середовища відтворення професійного статусу вчителя (тип навчального закладу, у якому працює вчитель, рівень навчально-методичної роботи, система підвищення кваліфікації тощо);

- *на рівні професійної Я-концепції* – професійна спрямованість особистості вчителя, його ставлення до професії та взаємини в педагогічному колективі; потреби педагога, його мотиви, установки, світогляд, специфіка самовиховання й самопізнання, цілеспрямованість в оволодінні професією; глибина знань, широта кругозору, комунікабельність та інші якості вчителя; самооцінка учителем своїх педагогічних здібностей, активність у пізнавальній діяльності, що визначає його рівень домагань, прагнення підвищити свій освітній рівень; ставлення педагога до своєї діяльності; рівень компетентності, психологічної та педагогічної ерудованості вчителя, розуміння ним вимог, які висувають до нього держава й суспільство, бачення мети своєї діяльності, знання шляхів і засобів її досягнення, психолого-педагогічної, методичної літератури, практики навчання й виховання учнів, методів дослідження педагогічної діяльності, технологій їх застосування, володіння педагогічною майстерністю.

У дисертації розкрито значущість і необхідність урахування в дослідженні розвитку професійного статусу вчителя методологічних положень, що відбивають провідні ідеї системно-хронологічного, синергетичного, історіографічного, соціокультурного, феноменологічного, антропоцентричного, аксіологічного, персоналістично-біографічного, компетентнісного, деонтологічного, акмеологічного підходів. Так, *системно-хронологічний підхід* створює підґрунтя для встановлення зв'язків між особливостями розвитку професійного статусу вчителя й суспільними та освітньо-педагогічними змінами в країні; *синергетичний підхід* уможливорює розгляд предмета дослідження в еволюції відповідно до внутрішніх законів і загальних тенденцій розвитку суспільства; *історіографічний підхід* допомагає виявити стан розробки проблеми в історико-педагогічній науці; *соціокультурний підхід* дає змогу сприймати систему підготовки науково-педагогічних кадрів як складник людської культури й водночас її важливий компонент, вимагає підпорядкування діяльності педагога завданням виховання молодого покоління згідно із державною стратегією; *персоналістично-біографічний підхід* надає можливості в персоніфікованій формі представити розвиток науково-педагогічної

думки; *феноменологічний підхід* змушує уникати будь-якої ідеалізації, догматизму, упередженості, заангажованості опису історичної дійсності; *аксіологічний підхід* полягає у визначенні певних цінностей і ціннісних орієнтирів в об'єктах, які аналізуються й вивчаються; *антропоцентричний підхід* передбачає трактування історико-педагогічних феноменів із позиції потенціалу людини, її можливостей.

Компетентісний підхід дає можливість розглядати професійний статус учителя з позицій нової професійно-статусної моделі вчителя, затребуваної користувачами освітніх послуг (учнями та їхніми батьками), керівниками навчальних закладів (адміністрацією шкіл, органами управління освітою тощо) і сучасним суспільством. Таку модель можна віднести до соціально-особистісної, оскільки в такому разі завдяки підвищенню рівня професійної компетентності вчительських кадрів держава здатна забезпечити якісну освіту, що відповідає світовим стандартам.

Деонтологічний підхід до проблеми розвитку професійного статусу вчителя зумовлений тим, що, розкриваючи специфіку реалізації професійного обов'язку вчителя в конкретних видах його взаємин зі суб'єктами педагогічного процесу, дає можливість розглянути досліджуваний феномен крізь призму системи вимог професійного й особистісного порядку.

Акмеологічні наукові положення щодо набуття вчителем професійної досконалості, професіоналізму, розвитку професійно-особистісних якостей, компетентності, духовної культури дають можливість розглядати розвиток професійного статусу вчителя як його прагнення досягнути професійного акме в процесі неперервної професійної освіти й самовдосконалення.

У другому розділі «**Гене́за проблеми розвитку професійного статусу вчителя в історії педагогічної думки**» з'ясовано витоки ідеї професійного статусу вчителя, проаналізовано розвиток теорії й практичні здобутки щодо вирішення проблеми професійного статусу вчителя в історії зарубіжної й вітчизняної педагогіки; науково обґрунтовано етапи розвитку професійного статусу вчителя в досліджуваний період.

На підставі аналізу історико-педагогічних праць (І. Елліс, Д. Латишина, Н. Дем'яненко, С. Юткало та інші) та розгляду професійного статусу вчителя через сукупність таких складників, як авторитет, престиж, професіоналізм, зроблено висновок, що, незважаючи на те, що сам термін «професійний статус учителя» увійшов до наукового обігу лише в другій половині ХХ ст., проблема розвитку вказаного феномену має глибокі історичні корені, адже суспільство почало приділяти увагу постаті вчителя з виникненням цивілізації.

Вивчення й аналіз історико-педагогічних джерел дало можливість виділити основні підходи до розробки досліджуваної проблеми в контексті системи вимог до вчителя (соціальних, національних, педагогічних, особистісних), які визначають ефективність його діяльності в освітньому просторі навчального закладу, місце в соціумі.

Як свідчить аналіз історико-педагогічних праць (І. Августевич, І. Елліс, А. Філіппов, С. Юткало та інші), професійний статус учителя значно підвищився *за часів розквіту Римської імперії*, коли з набуттям гімназичними школами державного

статусу, формуванням єдиної для всіх системи організації навчального процесу, виробленням нових підходів до методики навчання виникла потреба у висококваліфікованих учителях. Зміни в системі соціокультурних ідеалів привели до зміни в ставленні до вчителя, педагогічною діяльністю стали займатися й вільні римські громадяни та представники елітних прошарків суспільства (Сенека, Квінтіліан). Саме в цей період зафіксовано перші спроби тлумачення філософами суті авторитету вчителя.

В епоху *Відродження* відбувалася трансформація системи освіти з поступовим переходом від церковного навчання до громадянського. У цей період місце викладача-священника в школі зайняв професійний учитель. Послаблення стримувальних релігійних догматів дала поштовх до розвитку суспільної думки, науки й освіти, що визначили систему особистісних, професійних, морально-етичних вимог до вчителя: культивуються гуманістичні цінності, пріоритетними стають завдання розумового розвитку молоді. Педагогічна діяльність поступово посідає провідні позиції в справі підготовки молодого покоління. Прогресивні педагоги (М. Монтень, Е. Роттердамський та інші) неодноразово підкреслювали значення постаті вчителя для виховання молодого покоління. Визначальними в професійному статусі вчителя стали його професійні можливості щодо забезпечення наукового й культурного потенціалу суспільства, що актуалізувало потребу у вирішенні проблеми професійної підготовки вчителя. Зазначені фактори позитивно вплинули на всі складники професійного статусу вчителя (професіоналізм, престижність професії, авторитет).

У процесі дослідження виявлено, що ґрунтовного вивчення проблема професійного статусу вчителя в аспекті вимог до його особистості та авторитету набула в працях представників зарубіжної педагогічної думки XVI – першої половини XIX ст. (Й. Герbart, Т. Гоббс, А. Дистервег, Я. Коменський, Дж. Локк, Ж.-Ж. Руссо). На думку видатних педагогів зазначеного періоду, учитель, від якого залежить успіх роботи школи, має бути майстром своєї справи, досконало володіти мистецтвом навчання; бути прикладом для своїх учнів як щодо зовнішнього, так і щодо духовного вигляду та поведінки.

У процесі дослідження встановлено, що пошуки з питань розвитку професійного статусу вчителя у *вітчизняній педагогіці* ґрунтувалися на здобутках світової педагогічної думки, хоча й вирізнялися своїми оригінальними підходами. Проблемі розвитку професійного статусу вчителя досить серйозну увагу приділяли в братських школах (XVI – XVII ст.).

Вивчення наукової літератури (І. Елліс, Н. Гузій, А. Загородня, С. Крисюк, А. Луцюк, С. Саяпіна, О. Тринус, К. Юр'єва, С. Юткало та інші) дало підстави для висновку, що *вперше про вчителя як про представника масової професії й професіонала* заговорили наприкінці XVII – на початку XVIII ст. Саме в цей період проблема забезпечення системи освіти вітчизняними вчительськими кадрами набула державної значущості. Опосередковано на важливості набуття й розвитку вчителем професійного статусу наголошував Г. Сковорода, спонукаючи педагогів займатися самоосвітою, любити дітей і свою справу, критично аналізувати свої вчинки,

дотримуватися суворого режиму, володіти голосом, бути прикладом для інших тощо.

У процесі наукового пошуку встановлено, що в Україні на проблему професійного статусу вчителя звернули особливу увагу в середині XIX ст. Саме в означений період було зроблено перші спроби представити вчителя як цілісну особистість, здійснити типологізацію особистості вчителя як професіонала, при цьому використовувалися різні критерії: інтерес до професії, спрямованість на педагогічну діяльність (К. Ушинський); прийоми й методи навчання, що зазвичай використовуються педагогом у своїй діяльності (В. Стоюнін); рівень професіоналізму (О. Острогорський). Важливо, що поряд із вимогами щодо професійних знань і моральності педагога особливий акцент робився на творчій складовій, на вмінні розвивати здібності й таланти дитини.

У XIX ст. розростається мережа державних закладів вищої педагогічної освіти (педагогічних інститутів (1811–1859 рр.) та педкурсів (1860–1867 рр.) при університетах), створюються самостійні навчальні заклади (Ніжинський історико-філологічний інститут (1875 р.), Вищі жіночі педагогічні курси (1878 р.), а також шкіл експериментального навчання, у яких учитель став не лише провідником знань і суспільних ідей, але й творцем нових передових освітніх технологій. Це сприяло підвищенню рівня загальнопедагогічної підготовки вчителів, що позитивно позначилося на їхньому професійному статусі.

З'ясовано, що на початку XX ст. з'являється низка наукових праць (П. Блонський, В. Зеньковський, М. Левітов, М. Петров С. Шацький та інші), у яких висвітлювалися проблеми розвитку професійних якостей учителя, його авторитету, педагогічної майстерності в межах трудової школи. На підставі аналізу наукової літератури (Н. Гузій, Н. Дем'яненко та інші) дійшли висновку, що в указаний період у вищих закладах освіти професійна підготовка вчителя характеризується багатопредметністю, різними за змістом і наповненням загальнопедагогічними навчальними курсами («Наука про виховання», «Дидактика», «Історія педагогіки», «Психологія», окремі методики, додаткові курси логіки, етики, естетики). Теоретичні курси доповнювалися практикою в середніх закладах освіти. Усе це створювало плідне підґрунтя для розвитку професійного статусу вчителя в майбутній педагогічній діяльності.

Значні зміни в професійному статусі вчителя зафіксовано в радянський період, коли становлення та формування досліджуваного феномену відбувалося на тлі мінливих соціальних, економічних, політичних та ідеологічних напрямів розвитку суспільства. На вчителя було покладено місію соціального й культурного розвитку суспільства шляхом органічного сполучення професійних і суспільних функцій. Власне педагогічний аспект діяльності вчителя набув більш широкого трактування, поєднавши в її змісті не тільки навчання, але й соціальне виховання (П. Блонський, М. Калінін, Н. Крупська, А. Луначарський, А. Макаренко, А. Пінкевич). Тож на розвиток професійного статусу вчителя значною мірою вплинула яскраво виражена ідеологічна домінанта, що повною мірою відповідало вимогам тодішньої нової школи.

Особливістю цього періоду є надання вчителю широких можливостей для творчої діяльності: у 20-х рр. ХХ ст. створювалися дослідні станції, експериментальні школи, школи-колонії комуністичного виховання, яким надавалася свобода у виборі змісту й методів навчальної роботи. Проте з прийняттям постанови ЦК ВКП (б) «Про початкову і середню школи» (1931 р.) було скасовано практично всі свободи, надані школі після жовтневих подій 1917 р. Утім неупереджений аналіз історико-педагогічних джерел дає підстави для висновку, що, попри уніфікацію системи освіти та надмірний ідеологічний тиск на педагогічних працівників, проблема розвитку професійного статусу вчителя в 30-ті роки перебувала в полі особливої уваги з боку влади, що виражалося у: створенні розгалуженої структури спеціальної педагогічної освіти різного рівня (педагогічні технікуми, які готували вчителів початкових шкіл; педагогічні інститути); визнанні ролі й значенні вчителя, турботі про його авторитет; організації педагогічних курсів учителів для оновлення їх методичних знань та ознайомлення з педагогічним досвідом; розробці системи заохочень для вчителів (із 1936 р. введено персональні звання для вчителів, якими нагороджувалися кращі педагоги); упровадженні диференційованої системи матеріальних заохочень учителів за результатами атестації; залученні кращих учителів до громадської та державної діяльності.

Отже, посилення значущості освіти для прогресу суспільства змінювало й ставлення до педагога, підвищуючи його значення й роль у системі факторів, що забезпечують стабільний розвиток суспільного життя.

У процесі наукового пошуку встановлено, що на розвиток професійного статусу вчителя в історії вітчизняних середніх навчально-виховних закладів мала вирішальний вплив низка чинників: соціально-політичні умови життя в країні; урядова політика в галузі середньої школи та вищої педагогічної освіти; заходи з підвищення престижу педагогічної професії й авторитету вчителя в суспільстві; особливості науково-методичної роботи з вчителями в освітніх закладах; ефективність системи професійної підготовки вчителя та підвищення його кваліфікації.

Проведений історико-педагогічний аналіз науково-педагогічних джерел з увагою до зазначених чинників дав можливість у межах досліджуваного періоду (1950-ті рр. – початок ХХІ ст.) визначити етапи розвитку професійного статусу вчителя, а саме: I етап (1950 р. – перша половина 60-х рр.) – етап нарощування наукового й навчально-методичного потенціалу розвитку професійного статусу вчителя; II етап (друга половина 60-х рр. – 1991 р.) – етап сталого підвищення професійного статусу вчителя; III етап (1992 р. – початок ХХІ ст.) – етап суперечливого розвитку професійного статусу вчителя.

У третьому розділі **«Розвиток професійного статусу вчителя в умовах післявоєнного відродження системи освіти (1950-ті рр. – перша половина 60-х рр.)»** простежено нарощування наукового й навчально-методичного потенціалу розвитку професійного статусу вчителя в умовах післявоєнної розбудови шкільної освіти та системи підготовки педагогічних кадрів.

Період 50-х рр. ХХ ст. позначений післявоєнним відродженням соціально-економічного життя країни, що зумовило необхідність збільшення кількості кадрів у

педагогічній сфері. У суспільстві панував особливий духовно-освітній настрій народу-переможця, якому необхідно заново відбудувати країну, піднімати всі ланки життя з руїн. У цей період панував дух перетворень, віри в комунізм, партію, у краще майбутнє, тому відчувалася потреба у великій кількості спеціалістів, а отже, і висококваліфікованих учителів. Проте, як з'ясовано в процесі наукового пошуку, у 1952/53 роках повної педагогічної освіти не мали 10 % учителів початкової школи, 37,5 % учителів 5-8 класів і 20,2 % учителів старшої школи. Водночас було й багато інших проблем: недостатня кількість шкіл, низький рівень навчально-вихованої роботи, значний відсів учнів, незадовільне навчально-матеріальне забезпечення шкіл. Усе це зумовлювало потребу в швидкій підготовці величезної кількості вчителів і, відповідно, перебудові в системі освіти, нарощуванні наукового й навчально-методичного потенціалу системи підготовки, перепідготовки педагогічних кадрів.

Установлено, що важливими подіями, які сприяли піднесенню професійного статусу вчителя, були: XX з'їзд КПРС (1956 р.), який ознаменував «відлигу» в усіх сферах суспільного життя, з'їзди українських учителів (1959, 1960 рр.), на яких акцентувалась увага на важливій ролі вчителя в суспільстві, необхідності підтримки його авторитету. На міжнародному рівні була ухвалена Конвенція ООН про боротьбу з дискримінацією в галузі освіти (1960 р.).

1958 року було прийнято Закон «Про зміцнення зв'язку школи з життям і про подальший розвиток системи народної освіти в СРСР», у якому було визначено нові завдання, які постали перед системою освіти. Це вимагало вдосконалення професійної підготовки майбутнього вчителя й підвищення його професійного статусу. У постанові ЦК КПУ «Про стан і заходи подальшого розвитку педагогічної науки в Українській РСР» (1959 р.), прийнятій відповідно до вказаного Закону, було акцентовано увагу на необхідності створення при науково-педагогічних установах Міністерства освіти УРСР інституту наукових кореспондентів із числа передових учителів, методистів інститутів удосконалення вчителів, викладачів педагогічних інститутів, університетів і педагогічних училищ. Ці кореспонденти мали бути працювати над питаннями педагогіки, психології та методики, узагальнювати та поширювати передовий педагогічний досвід. Особлива роль відводилася науково-дослідним інститутам, університетам та інститутам удосконалення вчителів, було рекомендовано налагодити тісний взаємозв'язок із кращими вчителями, передовими школами, надавати їм практичну допомогу в розробці проблем педагогічної освіти, організувати щорічні наукові сесії з обговорення актуальних питань у галузі педагогіки, психології за участю наукових працівників і вчителів шкіл, спеціалістів промисловості й сільського господарства.

Установлено, що в цей період було проведено перші дослідження, які висвітлювали окремі проблеми розвитку професіоналізму педагогічних кадрів (М. Бойко, А. Бондар, О. Волковський, Ф. Гоноболін, К. Золотар, Г. Катренко, Н. Кузьміна, С. Полгородник, В. Рогожкін, М. Сорокін та інші). У цих студіях розглядалися питання вдосконалення підготовки вчителів для середньої школи у світлі нових викликів та організації внутрішньошкільного управління (у тому числі навчально-методичною роботою), розвитку педагогічних здібностей. У дисертації

С. Чернєва (1955 р.) уперше висувається ідея безперервності підвищення кваліфікації вчителів.

У процесі наукового пошуку було виявлені чинники, які заважали професійній підготовці вчителя як передумови розвитку його професійного статусу на зазначеному етапі, серед яких: недосконалість програм і підручників із педагогіки; недостатня обізнаність педагогів із методикою навчання; відсутність постійної та систематичної взаємодії педагогічно-професорського складу з практиками, які працювали в школі; неналежний рівень методичної підготовки вчителів; неглибокі та нестійкі знання випускників педагогічних ВНЗ щодо змісту шкільних підручників, програм, відсутність у студентів навичок і вмінь, необхідних для реалізації шкільних програм середньої школи, виховної роботи; суттєві проблеми в оволодінні майбутніми вчителями педагогічною технікою.

Нівелюванню зазначених недоліків сприяла *науково-методична робота* в школах, яка включала такі форми: виступи і конкурси творчих робіт учителів на внутрішньошкільних конференціях і педагогічних читаннях, друкування статей, обмін досвідом між школами, заходи, які систематично проводилися для педагогічних колективів району, міста (День учителя, спільна методична діяльність учителів різних шкіл, зустрічі досвідчених педагогів із молодими вчителями). Також відбувався обмін педагогічним досвідом районних учительських радах.

Особлива увага в цей час приділялася естафетам корисних трудових справ, які передбачали звітування шкіл. На таких естафетах були присутні вчителі, батьки та шефи. Інформація про всі зустрічі фіксувалася в книгах відгуків, які згодом стали в деяких районах літописом цікавих шкільних справ і традицій. Варто зазначити, що для етапу, який досліджується, характерною була суттєва перебудова взаємин між учнями й учителем на гуманістичній основі, що сприяло підвищенню вчительського авторитету серед школярів.

Новим видом роботи вчителів на цьому етапі стало *використання телебачення* в навчальних цілях. Це позначилося на розвитку професійного статусу вчителя, адже такий вид діяльності вимагав від учителів по-новому планувати свою роботу, прораховувати уроки та засвоєння учнями необхідного матеріалу до певного часу, на який припадав показ конкретного навчального фільму чи програми.

У підвищенні професіоналізму педагогічних кадрів велику роль відігравали *школи передового педагогічного досвіду*, які об'єднували найкращих учителів. Склад слухачів таких шкіл формувався за бажанням самих вчителів або за рішенням громадянських організацій.

Установлено, що на професійний статус учителів значною мірою впливала *співпраця вчителів із батьками й іншими верствами населення*, яка здійснювалась у таких формах: товариства, секції, лекторії, батьківські університети, індивідуальні та групові консультації з питань виховання дітей, вечори питань і відповідей, зустрічі молодих батьків із досвідченими педагогами, які гарно виховали своїх дітей, зустрічі батьків, учителів і майстрів виробничого навчання. У цей період значну увагу приділяли пропаганді педагогічних знань: випускалися брошури, присвячені вихованню дітей, обласні газети виділяли сторінки для розгляду питань виховання, наводили приклади позитивного виховання, надавали поради батькам;

також створювалися тематичні радіопередачі тощо. Така робота піднімала вчителів на високий соціально-професійний рівень і водночас вимагала від них удосконалення професійних знань.

Одним із чинників, які сприяли розвитку професійного статусу вчителя, було налагодження *взаємозв'язку кафедр педагогіки педагогічних інститутів і школи*. Це відбувалося в таких формах: організація педагогічних лабораторій, де співпрацювали вчителі з науковими співробітниками ВНЗ; налагодження кореспондентських зв'язків між педагогічними кафедрами, учителями, педагогічними колективами шкіл; організація науково-педагогічних товариств, «педагогічних читань»; діяльність аспірантури (з 1961 по 1966 р. аспірантуру закінчили 258 учителів). Окрім організації спільної експериментальної роботи, застосовувалися й інші форми співпраці ВНЗ та школи, зокрема проведення серпневих учительських нарад, загальних зборів учителів; спільних засідань кафедр педагогіки з учителями, де обговорювалися доповіді найкращих учителів і науковців; науково-методичних конференцій і семінарів для вчителів, присвячених проблемним питанням педагогіки та методики; лекцій для вчителів і батьків з виїздом наукових співпрацівників у райони. Новою формою зазначеної співпраці було звернення інститутів до педагогічних колективів шкіл щодо рекомендації до складу наукових кореспондентів кафедр педагогіки учителів, зацікавлених у науковій роботі. Кафедра пропонувала перелік тем досліджень і вчителі могли брати в них участь.

З 1952 р. регулярно перед початком навчального року проводилися «педагогічні читання», організатором яких були академії педагогічних наук у всіх союзних республіках. Педагогічні читання проводилися на районному, обласному, республіканському рівнях. До 1966 р. було проведено 14 педагогічних читань, на яких прозвучало 13 тис. доповідей, близько 3 тис. доповідей було опубліковано. Такі читання часто ставали приводом для залучення вчителів до науково-педагогічної роботи, що впливало на розвиток їхнього професійного статусу.

Підвищенню професійного статусу вчителя сприяло створення позитивного образу педагога в художній літературі, кінематографі, ЗМІ: він ставав еталоном моралі, професіоналізму, етики, педагогічних норм для батьків і дітей. Образ учителя в ці роки був утіленням найкращого, що є в людині: характеру, поведінки, моралі, культури. Через запропоновані образи формувалася структура цінностей у суспільстві, колективних уявлень, притаманних певному періоду.

Завдяки пропаганді знань, піднесенню престижу професії вчителя та професіоналізму вчителів уже в 60-ті рр. ХХ ст. було досягнуто позитивних результатів щодо якості освіти. Так, у Харківській області кількість шкіл, які не мали другорічників, за рік збільшилася з 19 до 31. У 1965/66 н. р. школярі Харківщини на республіканських олімпіадах із математики посіли перше місце, з фізики – друге, з хімії – п'яте. Високі результати найкращих шкіл та окремих учителів були зумовлені покращенням науково-методичної бази, наполегливою працею педагогів над собою та з учнями й батьками, а також якісним контролем і кваліфікованою допомогою вчителів із боку керівництва шкіл.

Одним із показників досягнення вчителями високого рівня професіоналізму й водночас потужним засобом мотивування вчителів до плідної та якісної праці,

підвищення свого професійного статусу були різноманітні нагороди, які були запроваджені в цей період: «Заслужений вчитель школи УРСР» (1957 р.), медаль А. Макаренка (1964 р.), нагрудні значки «Відмінник освіти СРСР», «Відмінник народної освіти» (1956 р.). 1964 р. уряд СРСР призначив всесоюзне професійне свято «День учителя». Нагороду за плідну роботу отримували найкращі вчителі, що було показником результатів їхньої діяльності, визнанням їхнього високого професійного статусу.

Усі досягнення вчителів висвітлювалися на сторінках педагогічної преси, а також у «Бюлетені Міністерства вищої і середньої спеціалізованої освіти СРСР», збірниках наказів та інструкцій Міністерства освіти УРСР, «Віснику Національної академії наук України», «Віснику Академії наук УРСР», доповідях Академії наук СРСР.

З'ясовано, що вже наприкінці 50-их рр. ХХ ст. високий професійний статус вітчизняних учителів визнавався зарубіжними освітянами, про що дає підстави говорити вивчення матеріалів міжнародних форумів, зокрема Всесвітньої конференції вчителів у Гвінеї (1960 р.); Італійсько-радянської конференції, Міжнародного семінару вчителів німецької мови в НДР, семінарів ЮНЕСКО тощо.

Отже, аналіз наукової літератури, архівних джерел, нормативних документів дає підстави для висновку, що на етапі, який досліджується, професія вчителя стає однією з найбільш необхідних, соціальний і професійний статус вчителя підвищується. У цей час розширюється спектр форм і методів розвитку професіоналізму вчителів відповідно до нових вимог до вчителя. До чинників, які негативно позначалися на професійному статусі вчителя на визначеному етапі, віднесено такі: заідеологізованість та уніфікованість змісту й завдань системи підготовки та підвищення кваліфікації вчителів; недостатнє матеріально-технічне забезпечення шкіл; недостатня узгодженість наукової роботи вчителів з керівництвом шкіл.

У четвертому розділі **«Сталий розвиток професійного статусу вчителя у вітчизняній педагогічній теорії та практиці (друга половина 60-х рр. – 1991 р.)»** простежено особливості розвитку професійного статусу вчителя в системі освіти України в пізньорадянський період.

Установлено, що починаючи з другої половини 60-х рр. ХХ ст. державна освітня політика була зорієнтована на підвищення якості шкільної освіти, де головний акцент ставився на провідній ролі вчителя, підвищенні його професіоналізму й піднесенні вчительського авторитету. Так, про підвищену увагу держави до професії вчителя, його професійного статусу свідчать нормативні документи того часу. У Постанові ЦК КПРС та Ради Міністрів СРСР «Про заходи подальшого вдосконалення роботи середньої загальноосвітньої школи» (1966 р.), Постанові ЦК КПУ «Про підготовку і виховання учительських кадрів в Українській РСР» (1968 р.) наголошувалося на необхідності створення належних умов для діяльності вчителів, систематичного підвищення їхньої кваліфікації, безумовного виконання законів про охорону праці, надання привілеїв для працівників освіти, удосконалення системи післядипломної освіти, яка спрямовувалася на підвищення науково-теоретичного рівня та методичної кваліфікації учителів, на їхню підготовку

до роботи за новими навчальними планами й програмами, на піднесення в районах і школах методичної роботи, вивчення, узагальнення й упровадження передового педагогічного досвіду. У «Статуті середньої загальноосвітньої школи» (1970 р.) зазначалося, що провідна роль у школі належить учителеві, який виконує почесну загальнодержавну місію навчання та комуністичного виховання молодого покоління.

Згідно з прийнятими постановами визначалися вимоги до вчителя. Учитель повинен був не лише проводити уроки, а й вести позакласну роботу як класний керівник, керівник гуртків, секцій, клубів тощо; здійснювати просвітницьку роботу серед населення, організовувати громадську діяльність учнів, допомагати батькам у вихованні дітей, займатися педагогічною пропагандою, брати участь у різних видах агітаційної роботи серед населення; брати участь у громадській діяльності.

Установлено, що вказаний етап характеризувався появою численних досліджень, статей у журналах і газетах, присвячених проблемі професіоналізму вчителя, його авторитету (В. Сухомлинський, О. Целікова, О. Щербаков та багато інших). У наукових працях цього часу (М. Болдирев, Ф. Гоноболін, Н. Кузьміна, В. Сластьонін, О. Щербаков та інші) було обґрунтовано теоретичні засади методичної роботи школи та практичної діяльності системи підвищення кваліфікації педагогічних кадрів (В. Бондар, Г. Єльнікова, В. Олійник, В. Пуцов), визначено *основні риси вчителя-професіонала*: ідеологічна спрямованість, дисциплінованість, освіченість, ерудиція, моральність, гуманне ставлення до учнів.

Згідно з «Положенням про методичну роботу з учителями загальноосвітніх шкіл УРСР» (1971 р.) для підвищення професійного рівня вчителів створювалися методичні об'єднання, які працювали над такими питаннями, як розгляд нових програм, підвищення якості знань, запровадження кабінетної системи, ефективність навчання, самоосвіта тощо. Також створювалися методкабінети. Значна увага приділялася перекваліфікації та підвищенню кваліфікації вчителів, відвіданню вчителями семінарів і курсів. Окремим напрямом була робота адміністрації шкіл із молодими вчителями.

З'ясовано, що з метою професійного вдосконалення вчителів на нарадах і засіданнях методоб'єднань забезпечувався обмін досвідом, двічі на місяць організовувались огляди новин у галузі педагогіки й психології за матеріалами журналів «Радянська педагогіка», «Радянська школа», «Народна освіта», «Початкова школа», «Сім'я і школа». При шкільному педагогічному кабінеті надавалися групові й індивідуальні консультації для вчителів із питань виховання та навчання. Учителі-предметники відвідували уроки в початкових класах, аналізували їх і надавали необхідні консультації класоводам. У школах проводилися спеціальні семінари-практикуми, присвячені викладанню окремих предметів, спільні засідання методоб'єднань предметників і вчителів початкових класів. Особливу увагу приділяли самоосвіті вчителів. Так, у 1967/68 н. р. у Зміївському районі Харківської області кожен учитель протягом року виступив із доповіддю, присвяченою темі, над якою він працював самостійно.

Характерно, що в ці роки найкращі вчителі не тільки урізноманітнювали форми та методи навчання й виховання, а й брали активну участь у підготовці

підручників і навчальних посібників для загальноосвітніх шкіл. Так, підручник «Історія середніх віків» для 6-го класу, створений харківськими вчителями історії Г. Донським і К. Агібаловою, отримав Державну премію СРСР (1973 р.), багато разів перевидавався, у тому числі й за кордоном, зокрема в Індії, Болгарії, Бразилії.

Установлено, що з другої половини 60-их рр. ХХ ст. особлива увага була звернута на школи передового досвіду, робота яких передбачала відвідання уроків, обмін думками з приводу методик викладання й актуальних питань виховання та навчання, обговорення статей у журналах тощо. Мережа таких шкіл постійно розширювалася. З'ясовано, що в зазначений період тільки в Харкові працювало 95 опорних шкіл, понад 500 шкіл передового педагогічного досвіду.

Аналіз архівних матеріалів свідчить, що основними питаннями в роботі з керівними й вчительськими кадрами були такі: ознайомлення педагогів з новітніми досягненнями сучасної науки, техніки та культури, забезпечення оволодіння вчителями найбільш ефективними методами навчання й виховання; надання практичної допомоги в підвищенні науково-методичного рівня педагогічного процесу власним прикладом або на найкращому досвіді, а також в організації та реалізації політехнічного навчання та комуністичного виховання. Вирішенню зазначених проблем підпорядковувалась уся методична робота, робота з педкадрами обласних інститутів удосконалення вчителів у вигляді курсів, семінарів, педагогічних читань, науково-практичних конференцій, очно-заочного навчання, університетів знань з основ наук тощо. Заняття проводили найкращі викладачі педагогічних ВНЗ. При інститутах удосконалення вчителів було організовано постійні семінари з виготовлення наочності, періодично проводилася робота з ознайомлення вчителів з методикою виготовлення та використання унаочнення, проводилися відкриті уроки кращих учителів. У ці роки також поглиблюється *співпраця відділів народної освіти та педагогічних ВНЗ і наукових установ.*

У процесі наукового пошуку встановлено, що на етапі, що досліджується, багато уваги приділялося розвитку *педагогічної майстерності вчителів*, що значно підвищувало їхній професійний статус. У 70-ті рр. ХХ ст. у Полтавському державному педагогічному інституті ім. В.Г. Короленка під керівництвом І. Зязюна створено першу в СРСР кафедру педагогічної майстерності. 1979 р. в інституті було розроблено та введено програма курсу педагогічної майстерності, яка була затверджена Державним комітетом СРСР з народної освіти та рекомендована всім ВНЗ як обов'язковий курс для спеціальності «Педагогіка та методика виховної роботи».

У процесі наукового пошуку з'ясовано, що на етапі, який вивчається, особлива увага приділялася *підвищенню кваліфікації кадрів* для освітньої сфери. Відповідно до наказів («Про перепідготовку педкадрів у зв'язку з переходом шкіл на новий навчальний план і програми» (1967 р.), «Про проведення при педагогічних інститутах одномісячних курсів з підвищення кваліфікації викладачів педагогічних училищ» (1970 р.), «Про підвищення кваліфікації вчителів шкіл робітничої молоді у зв'язку з переходом на нові навчальні плани і програми» (1970 р.)) організовувалися педагогічні курси при педагогічних інститутах (Ворошиловградському, Одеському, Харківському та ін.). Серед завдань курсів було підвищення науково-теоретичного

рівня вчителів, ознайомлення їх із найновішими досягненнями науки, техніки й культури, а також найбільш ефективними методами навчально-виховної роботи. До роботи на курсах залучали найкращих викладачів педагогічних ВНЗ і вчителів шкіл. Для завідувачів та інспекторів районних, міських й обласних відділів народної освіти, директорів і заступників директорів шкіл робітничої молоді проводилися семінари при обласних інститутах удосконалення кваліфікації вчителів.

У процесі дослідження встановлено, що вагомим чинником, який значною мірою вплинув на розвиток професійного статусу вчителя, стало запровадження в 1975 р. *атестації вчителів*, яка регламентувалася «Положенням про атестацію вчителів загальноосвітніх шкіл», розробленим і затвердженим Міністерством освіти СРСР. Мета атестації передбачала зростання ідейно-теоретичного рівня, професійної кваліфікації, педагогічної майстерності та творчої ініціативи педагогічних кадрів. Об'єктами вимірювання, що проводилося адміністрацією школи, були результати процесу праці й особистість працівника, який атестується. З 1985 р. для атестації були додатково введені такі об'єкти вимірювання: науково-практична підготовка вчителя, володіння методикою викладання, уміння пропагувати передовий педагогічний досвід. Проходження атестації для вчителів було обов'язковим один раз на п'ять років. Її результатом було присвоєння професійного звання «старший учитель», «учитель-методист».

З'ясовано, що на зазначеному етапі держава дбала про захист прав, честі й гідності вчителя, підвищення його авторитету, що офіційно було закріплено в основах законодавства СРСР та союзних республік у сфері народної освіти (1973 р.). Виконавчі комітети місцевих рад депутатів трудящих, органи та заклади народної освіти, міністерства та відомства зобов'язувалися забезпечувати педагогічним та іншим працівникам народної освіти необхідні умови для праці, проявляти турботу про підтримку їхнього авторитету.

Вивчення архівних матеріалів, бесіди з педагогами-практиками, які брали безпосередню участь в організації навчально-виховного процесу в ті роки (усього опитано 116 педагогів, стаж учительської роботи яких від 15 до 53 років) дали можливість дійти висновку, що кризові явища в економічній і політичній сферах суспільного життя привели не до гальмування прогресивних тенденцій у розвитку освітніх процесів, а навпаки, до масової педагогічної творчості «на місцях» (О. Попова), що позитивно позначилося на професійному статусі вчителя. Саме в означений період створено авторські школи В. Сухомлинського, О. Захаренка, широко відомим стає досвід українських учителів М. Мартинової, В. Шаталова, С. Шевченка та інших, яких об'єднували ідеї гуманізації навчально-виховного процесу, згодом реалізовані в «педагогіці співробітництва».

Про досягнення високого професійного статусу вчителів свідчить значна кількість нагород, які вони отримали в зазначений період. Уже на початку 1966 року почесними грамотами Верховної Ради УРСР і значками «Відмінник народної освіти» було нагороджено близько 35 000 українських учителів.

Отже, професійний статус учителя на зазначеному етапі характеризувався сталим підвищенням рівня професійної майстерності, науково-педагогічної підготовки, ідейності, свідомості, педагогічної майстерності, ціннісним ставленням

учителя до праці. Водночас простежувалися й негативні тенденції, що полягали в надмірній заідеологізованості системи вищої педагогічної освіти, виникненні такого явища, як «процентоманія».

У п'ятому розділі **«Розвиток професійного статусу вчителя в умовах відродження й розбудови національної системи освіти України (1991 р. – початок ХХІ ст.)»** розкрито особливості вирішення досліджуваної проблеми після проголошення Україною державної незалежності.

Із проголошенням Україною незалежності розпочато розроблення нової нормативно-правової бази середньої й вищої освіти в контексті її демократизації, гуманізації, орієнтації на дотримання громадянських прав і свобод людини: прийнято Концепцію середньої загальноосвітньої школи України (1991 р.), Державну національну програму «Освіта» («Україна ХХІ століття») (1993 р.), що сприяло підвищенню вмотивованості вчителів до підвищення професійного статусу.

90-ті рр. ХХ ст. ознаменувалися справжнім «інноваційним бумом» в освіті. Радикально настроєні освітяни закликали до якомога швидшого реформування школи насамперед шляхом кардинальних нововведень. Проте система освіти молодій незалежній державі не була готова до прийняття інновацій у великому обсязі: не були розроблені теоретико-методологічні засади інноваційних процесів і сформульовані нові концепції виховання та навчання; не були узгоджені зміст освіти в новій національній школі з новим соціальним замовленням тощо.

Крім того, усі завдання доводилося вирішувати в умовах вкрай важкої соціально-економічної ситуації, унаслідок чого в державі не було створено відповідних умов для виконання прийнятих законів і постанов у галузі освіти. Це призвело до таких негативних явищ, як: утрата школою багатьох професійно підготовлених, здібних і досвідчених учителів через недостатнє фінансове забезпечення галузі; зниження мотивації до педагогічної праці та престижності професії і, відповідно, погіршення якості викладання навчальних предметів; невиправдані перевантаження вчителів (документація, численні конкурси, інші навантаження, не передбачені посадовими обов'язками тощо), загроза скорочення та реорганізації закладів вітчизняної методичної служби.

Спостерігалися негативні явища й у сфері підготовки педагогічних кадрів, зокрема: скорочення навчальних курсів і педагогічних практик, надмірне застосування самостійної роботи під час навчання у ВНЗ, що негативно позначалося на якості підготовки вчителя.

За таких умов держава намагалася змінити ситуацію на краще: 1995 р. було прийнято постанову «Про стан освіти в Україні», у якій рекомендувалося вжити додаткових заходів, спрямованих на поліпшення навчально-виховного процесу в загальноосвітніх школах та вищих педагогічних навчальних закладах. У низці нових стратегічних документів, прийнятих на початку ХХІ ст. (Закон України «Про вищу освіту» (2002 р.), «Національна доктрина розвитку освіти в Україні у ХХІ столітті» (2002 р.), Концепція розвитку післядипломної освіти в Україні (2002 р.)), було наголошено на важливості високого рівня професійного розвитку вчителів незалежної держави. Школа та післядипломна освіта в Україні у зв'язку зі змінами

керувалися відповідними листами, інструкціями, положеннями та документом «Про Концепцію загальної середньої освіти (12-річна школа)» (2001 р.).

Про сприяння в Україні підвищенню та розвитку професійного статусу вчителів свідчить започаткований у 1995 р. щорічний конкурс «Учитель року», метою якого було визначено стимулювання активної участі вчителів у становленні й розвитку національної системи освіти, піднесення ролі вчителя в суспільстві й підвищення престижності цієї професії. Переможцям конкурсу присвоювалося звання «Заслужений учитель України». 1998 р. було визнано роком української педагогіки. Усе це сприяло розвитку професійного статусу вчителів й заохоченню педагогів до більш ефективної діяльності.

Незважаючи на всі ці заходи, із кожним роком професія вчителя все більше втрачала свою престижність, ставала все нижче оплачуваною, учителям усе важче вдавалося набути авторитету. Спостерігалася невідповідність між суспільною роллю й соціальним статусом педагога, як наслідок, ставала все відчутнішою нестача висококваліфікованих учителів.

Із метою подолання зазначених негативних явищ і тенденцій було прийнято Державну програму «Вчитель» (2002 р.), у якій основною постала проблема прогнозування державної потреби в педагогічних кадрах і формування та створення умов для безперервності в здобутті педагогічними кадрами найвищого освітньо-кваліфікаційного рівня («спеціаліст – магістр»). Цей документ був орієнтований на вирішення проблем, пов'язаних із підготовкою, професійною діяльністю та післядипломною освітою педагогічних працівників, на забезпечення гарантованої державної підтримки у цій сфері, підвищення авторитету вчителя.

На етапі, що розглядається, стали актуальними психолого-педагогічні дослідження, присвячені питанням особистості вчителя, становлення його як професіонала з позиції системного розгляду його професійних якостей і компетентностей. У кінці 90-х – на початку 2000-х рр. спостерігається активізація наукових пошуків із розв'язання проблеми підготовки та вдосконалення професіоналізму вчителя на засадах нових методологічних підходів: культурологічного (В. Гриньова), акмеологічного (Л. Рибалко), персоналізованого (Т. Рогова), аксіологічного (Н. Ткачова), ресурсного (С. Микитюк), деонтологічного (М. Васильєва). Це сприяло становленню новітнього бачення суті професійного статусу вчителя, розумінню внутрішньої структури й логіки формування й розвитку цього статусу. З'ясовано, що саме в цей період термін «професійний статус» увійшов до наукового обігу (Т. Єфремова, О. Капелько, В. Лебедева, С. Молчанов, Н. Хрідіна, О. Шепелева, В. Юрченко). Проводяться дослідження, присвячені образу вчителя, формуванню його авторитету, іміджу (І. Баранюк, І. Елліс, С. Ютколо, С. Саяпіна, О. Тринус, К. Юр'єва та інші).

Важливим напрямом наукових пошуків у контексті досліджуваної проблеми були питання, пов'язані з розробкою нової концепції внутрішньошкільного управління, спрямованого на підвищення ефективності науково- й навчально-методичної роботи школи (В. Бондар, Л. Даниленко, Г. Єльнікова, С. Корлюк, Є. Хриков та інші) як першооснови вдосконалення вчителя; технології експертного оцінювання навчально-виховної діяльності загальноосвітніх шкіл і результатів

навчання учнів (О. Боднар, А. Єрмола, О. Касьянова та інші). Ученими (М. Гадецький, О. Гречаник, Н. Ничкало, В. Олійник, В. Семиченко, Л. Сущенко, Т. Сущенко, Т. Хлебнікова та ін.) активно досліджуються питання підвищення рівня професіоналізму вчителя в системі післядипломної освіти.

Аналіз наукових джерел, архівних матеріалів дав можливість з'ясувати, що на зазначеному етапі в школах запроваджували такі форми науково-методичної роботи, як: методоб'єднання учителів-предметників; школи молодого вчителя, класного керівника; семінари-практикуми для досвідчених педагогів; цільові й проблемні семінари; творчі групи, школи педагогічної майстерності під керівництвом творчих учителів, учителів-методистів; консультпункти; дні відчинених дверей педагогів-майстрів, учителів-методистів, старших учителів, відмінників народної освіти; конкурси «Учитель року», «Класний керівник року», «Вихователь року» тощо.

У системі підготовки й підвищення кваліфікації вчительських кадрів набули актуальності такі проблеми: розробка систематизованих і цілісних теоретичних основ підготовки майбутнього вчителя; передбачення проектування системи освіти; досягнення результативності та ефективності освіти; забезпечення підвищення кваліфікації педагогічних кадрів; привернення уваги держави до проблем освіти та забезпечення державної підтримки освітньої галузі.

Характерними тенденціями розвитку післядипломної освіти педагогів у цей період були: розширення й поглиблення демократичних підходів до організації післядипломної освіти вчителів, що виявлялося в певній децентралізації й дерегламентації в характері, засобах і методах підвищення кваліфікації вчителів (С. Крисюк); цілісність і безперервність процесу підвищення кваліфікації протягом усього періоду педагогічної діяльності.

Отже, суперечливість розвитку професійного статусу вчителя на зазначеному етапі зумовлювалася тим, що реалізації проголошеного курсу на реформування шкільної освіти в контексті нових прогресивних викликів, які вимагали піднесення професіонального статусу вчителів, заважали такі негативні явища, як: деструктивні зміни структурних складових галузі через соціально-економічні проблеми в суспільстві (загроза скорочення або ліквідації окремих освітніх інституцій, втрата висококваліфікованих кадрів, нівелювання конструктивного досвіду діяльності вітчизняної післядипломної освіти вчителів), падіння престижності професії вчителя на тлі зниження його соціального статусу.

У шостому розділі **«Напрями й прогностичні тенденції розвитку професійного статусу вчителя в системі освіти України»** на підставі узагальнення результатів дослідження окреслено напрями використання цінних надбань минулого в практиці загальноосвітніх закладів та системи підготовки й перепідготовки педагогічних кадрів на сучасному етапі й виявлено тенденції подальшого розвитку професійного статусу вчителя в Україні у XXI столітті.

На підставі узагальнення результатів наукового пошуку в контексті сучасних вимог до вчителя окреслено *напрями* використання цінних надбань минулого в практиці загальноосвітніх закладів та системи підготовки й перепідготовки педагогічних кадрів на сучасному етапі, а саме:

1. *Соціальний*. Підвищення соціального статусу професії в економічній та

престижнісній складових професійного статусу вчителя на державному й регіональному рівнях:

- *у галузі оплати й стимулювання праці:* установлення середньої зарплатні вчителя вищої ніж середня по країні; розширення системи матеріального (гранти, премії) й нематеріального (грамоти, почесні звання, нагороди) стимулювання вчителів;

- *у галузі підвищення престижу професії, авторитету вчителя:* пропаганда позитивного образу вчителя в ЗМІ, у тому числі розширення обсягу телевізійних передач, присвячених педагогічним питанням; вилучення кіно- й телепродукції, де спотворюється образ вчителя як носія суспільних цінностей й найкращих особистісних якостей, покликаною «реалізувати в собі ідеал людини»; розробка й прийняття спеціального закону «Про статус учителя».

2. *Національний:* розвиток національної самосвідомості, громадянськості й патріотизму вчителя на тлі усвідомлення ним приналежності до свого народу, його культури, потреби в боротьбі за його національний і соціальний прогрес.

3. *Професійно-компетентнісний:* удосконалення змісту, форм і методів підготовки й перепідготовки вчительських кадрів; створення сприятливих умов для самоосвіти вчителя.

4. *Організаційно-управлінський:*

- створення в навчальних закладах інноваційного середовища, що сприяє розкриттю творчого потенціалу вчителя;

- забезпечення керівниками освітніх закладів умов для кар'єрного зростання й підвищення професійного статусу та майстерності вчителів, методичного супроводу молодих педагогів;

- удосконалення педагогічної культури менеджерів освіти;

- використання різноманітних форм і методів у методичній роботі з вчителями.

5. *Особистісний:* формування стійкої професійної спрямованості вчителя як ціннісно-сміслового підґрунтя його професійної діяльності та самовдосконалення.

6. *Науково-педагогічний:* забезпечення для вчителів можливостей для розробок і публікування навчально-методичних матеріалів.

Визначено низку *прогностичних тенденцій* розвитку феномену професійного статусу вчителя в Україні у XXI ст., а саме: посилення праксеологічної спрямованості процесу професійної підготовки студентів педагогічних вишів; модернізація змісту неперервної освіти вчителів і запровадження альтернативних форм підвищення їхньої кваліфікації; удосконалення методичного супроводу професійної діяльності та створення умов для самоосвіти вчителя; оптимізація роботи методичної служби освітніх закладів; зміна вектору освітньої політики держави в напрямі підтримки престижності вчительської професії, піднесення авторитету вчителя шляхом підвищення його соціального статусу; інформування батьків, громадськості про професійні успіхи вчителів, пропагування професійних досягнень учителів у соціально-громадських і соціокультурних осередках навчальних закладів; удосконалення системи стимулів для мотивування педагога до професійного зростання.

ВИСНОВКИ

1. У дисертації на підставі ретроспективного цілісного аналізу здійснено теоретичне узагальнення й нове вирішення наукової проблеми розвитку професійного статусу вчителя у вітчизняній педагогічній теорії та практиці (друга половина ХХ ст. – початок ХХІ ст.), що подано у вигляді квінтесенції теоретичних ідей та узагальнення практичного досвіду вказаної проблеми в означений період.

Здійснений у роботі теоретичний аналіз джерельної бази свідчить про неоднозначне розуміння вченими поняття «професійний статус учителя», що зумовлено багатоаспектністю, поліструктурністю вказаного феномену. Доведено, що професійний статус учителя визначає положення, яке займає вчитель у соціумі, системі освіти, педагогічному колективі, освітньому середовищі навчального закладу, у якому він працює, і зумовлюється результатом його професійно-педагогічної діяльності.

Із метою дослідження еволюції вітчизняної педагогічної думки й вивчення практики розвитку професійного статусу вчителя визнано доцільним урахування: параметрів, які утворюють структуру досліджуваного феномену (професіоналізм, авторитет, імідж, престиж), та історико-педагогічної періодизації всього спектру напрямів, форм і засобів розвитку професійного статусу вчителя в системі освіти України у період із другої половини ХХ ст. до початку ХХІ ст.

2. Установлено, що всебічне дослідження проблеми розвитку професійного статусу вчителя можливе за умови врахування таких наукових підходів: системно-хронологічного, синергетичного, історіографічного, соціокультурного, феноменологічного, антропоцентричного, аксіологічного, персоналістично-біографічного, деонтологічного, компетентнісного, акмеологічного.

3. З'ясовано витoki ідеї підвищення професійного статусу вчителя у зарубіжній та вітчизняній педагогічній думці, висвітлено погляди зарубіжних учених-педагогів (Платон, Аристотель, Квінтіліан, Е. Роттердамський, М. Монтень, Т. Гоббс, Я. Коменський, Дж. Локк, Ж.-Ж. Руссо, Й. Гербарт, А. Дистервег, М. Монтесорі, Д. Дьюї) щодо професіоналізму й авторитету вчителя, шляхів формування складових професійного статусу вчителя. Представлено позицію представників вітчизняної педагогічної думки (Г. Ващенко, Б. Грінченко, П. Каптерев, А. Макаренко, Г. Сковорода, К. Ушинський, П. Юркевич та інші), які вважали досвід роботи, знання й методику викладання, психолого-педагогічну підготовку, любов до своєї професії, проникливий погляд основою професіоналізму, авторитету вчителя, тобто основою його професійного статусу.

Установлено, що протягом століть професійний статус учителя розглядався залежно від соціальної ролі вчителя, яка зумовлюється освітніми стратегіями й пріоритетними напрямами розвитку суспільства, і визначався, передусім, такими параметрами, як: знання предмета, грамотність, соціально-професійна позиція, моральність, патріотизм.

4. Визначено внесок вітчизняних учених другої половини ХХ ст. – початку ХХІ ст. (І. Баранюк, М. Бойко, А. Бондар, Ф. Гоноболін, К. Золотар, Г. Катренко, О. Капелько, Н. Кузьміна, В. Лебедєва, Н. Хрідіна, О. Шепелева, К. Юр'єва,

В. Юрченко та інші) у розробку теоретичних засад розвитку професійного статусу вчителя, що полягає у: виявленні й обґрунтуванні значення досліджуваного феномену та принципів, форм і методів його реалізації для ефективного функціонування системи освіти в державі; аналізі позитивних здобутків і недоліків формування професійного статусу вчителя в історичній ретроспективі; розробці загальних основ формування й розвитку професіоналізму, професійно-педагогічної культури, педагогічної майстерності вчителя в освітньому просторі закладів освіти на різних щаблях його професійної підготовки та педагогічної діяльності; визначенні суті, структури, способів, засобів та умов формування образу й авторитету вчителя, виявленні впливу авторитету на якість професійно-педагогічної діяльності.

5. Установлено, що на розвиток професійного статусу вчителя в історії вітчизняної педагогічної теорії та практики мала вирішальний вплив низка чинників, як-от: соціально-політичні умови життя в країні; урядова політика в галузі середньої та вищої педагогічної освіти; престижність педагогічної професії й авторитет учителя в суспільстві; особливості науково-методичної роботи з вчителями в освітніх закладах; система професійної підготовки вчителя та підвищення його кваліфікації.

Історико-педагогічний аналіз науково-педагогічних джерел з урахуванням зазначених чинників дав можливість у межах досліджуваного періоду (друга половина ХХ ст. – початок ХХІ ст.) визначити три етапи розвитку професійного статусу вчителя.

I етап (1950 р. – перша половина 1960-х рр.) – етап нарощування наукового й навчально-методичного потенціалу розвитку професійного статусу вчителя – визначається післявоєнним відродженням соціально-економічного життя країни, що зумовило необхідність збільшення кількості висококваліфікованих кадрів в освітній галузі. Установлено, що в цей період було проведено перші дослідження, у яких розглядалися питання вдосконалення підготовки вчителів для середньої школи у світлі нових викликів та організації внутрішньошкільного управління, розвитку педагогічних здібностей, уперше висувається ідея безперервності підвищення кваліфікації вчителів. Підвищенню професійного статусу вчителя сприяло: удосконалення науково-методичної роботи в школах (конференції, педагогічні читання, підготовка статей, обмін досвідом між школами, заходи, які систематично проводилися для педагогічних колективів району, міста тощо); функціонування шкіл передового педагогічного досвіду; налагодження взаємозв'язку кафедр педагогіки педагогічних інститутів і школи (організація педагогічних лабораторій; налагодження кореспондентських зв'язків між педагогічними кафедрами, учителями, педагогічними колективами шкіл; організація науково-педагогічних товариств, «педагогічних читань»; діяльність аспірантури); використання телебачення в навчальних цілях; створення позитивного образу вчителя в художній літературі, кінематографі, ЗМІ.

На II етапі (друга половина 60-х рр. – 1991 р.) – етапі сталого підвищення професійного статусу вчителя – відбувалось удосконалення професійної підготовки майбутнього вчителя в педагогічних ВНЗ у контексті динамічного

реформування системи освіти, наукової, навчально-методичної роботи загальноосвітніх навчально-виховних закладів, системи післядипломної педагогічної освіти; зростання авторитету вчителя в суспільстві та престижності вчительської професії. На вказаному етапі державна освітня політика була зорієнтована на підвищення якості шкільної освіти, де головний акцент ставився на провідній ролі вчителя, його професіоналізмі й піднесенні вчительського авторитету. Зазначений етап характеризувався: появою численних досліджень, газетних і журнальних статей, присвячених проблемі професіоналізму вчителя, його авторитету; виокремленням педагогічної пропаганди як одного із засобів набуття вчителем професіонального статусу; розробленням теоретичних засад методичної роботи школи та практичної діяльності системи підвищення кваліфікації педагогічних кадрів; визначенням основних рис вчителя-професіонала (досконале знання свого предмета, педагогічна майстерність, гуманістична спрямованість, дисциплінованість, освіченість, ерудиція, моральність). На розвиток професійного статусу вчителів позитивно впливало: створення методоб'єднань, методкабінетів; уведення в навчальні плани педагогічних ВНЗ курсу «Основи педагогічної майстерності»; удосконалення системи післядипломної педагогічної освіти; запровадження атестації вчителів; робота керівництва з молодими вчителями. На вказаному етапі поглиблюється співпраця відділів народної освіти та педагогічних ВНЗ і наукових установ.

III етап (1992 р. – початок XXI ст.) визначено як *етап суперечливого розвитку професійного статусу вчителя*, оскільки в складних умовах відродження й розбудови національної системи освіти України виникла низка суперечностей, зокрема: між декларуванням прогресивних освітніх принципів і реальними можливостями їх реалізації, фактичним нівелюванням багатьох задекларованих положень, що ускладнювало професіоналізацію вчителів, знижувало вмотивованість учителів до творчої праці та підготовку їх до сприйняття освітніх інновацій; між необхідністю реформування системи підготовки й підвищення кваліфікації вчительських кадрів і нерозробленістю теоретико-методологічних засад і механізмів проведення реформ в інноваційному освітньому просторі. Водночас характерними для цього етапу є: тенденції варіантності; створення можливостей для вибору навчальних закладів, які відповідали б особистісним запитам учителя; підвищення рівня й розширення масштабів досліджень проблем професійної підготовки та розвитку професіоналізму вчителя; активізація процесу післядипломної освіти.

З'ясовано, що на всіх етапах досліджуваного періоду потужним засобом мотивування досягнення вчителями високого професійного статусу були різноманітні винагороди (медалі, ордени, почесні звання, грамоти тощо).

6. Визначено *напрями* (соціальний, національний, професійно-компетентнісний, організаційно-управлінський, особистісний, науково-педагогічний) використання цінних надбань минулого в практиці загальноосвітніх закладів та системи підготовки й перепідготовки педагогічних кадрів на сучасному етапі та сформульовано *прогностичні тенденції* розвитку професійного статусу вчителя в Україні у XXI ст., зокрема: модернізація системи підготовки й перепідготовки вчительських кадрів; зміна вектору освітньої політики держави в

напрямі підтримки престижності вчительської професії, піднесення авторитету вчителя на ґрунті підвищення його соціального статусу, удосконалення системи стимулів для мотивування педагога до професійного зростання.

Проведене дослідження не вирішує всіх проблем, пов'язаних із розвитком професійного статусу вчителя в суспільстві в цілому й системі освіти України зокрема. Серед перспективної тематики подальшого науково-педагогічного дослідження проблеми визначено: наукове обґрунтування критеріїв оцінки рівня професійного статусу вчителя; розробка діагностичних методик і процедур визначення рівня професійного статусу вчителя з метою безперервного корегування змісту, форм і методів організації науково-методичної роботи в школі й системі підготовки та перепідготовки вчителів; вивчення специфіки вирішення проблеми професійного статусу вчителя за кордоном.

Основний зміст дисертації відображено в таких публікаціях:

Наукові праці, у яких висвітлені основні результати дисертації

1. Васильєва С. О. Розвиток професійного статусу вчителя: теорія та історія : Монографія / С. О. Васильєва. – Х. : Планета-Принт, 2015. – 356 с.
2. Васильєва С. Професійний статус учителя та сучасність // Психологія и педагогіка: на рубеже веков : Монографія [авт. кол. : Н. Карпова, С. Васильєва та ін.]. – Одеса : Куприєнко СВ., 2015. – С. 139-176.
3. Васильєва С. О. Історія та сучасний стан діяльності наукових товариств учнів на Харківщині / С. О. Васильєва // Засоби навчальної та науково-дослідної роботи : зб. наук. пр. – Х. : ХДПІ ім. Г. С. Сковороди, 2004. – Вип. 21. – С. 22-29.
4. Васильєва С. О. Проблема організації науково-дослідної діяльності у школі / С. О. Васильєва // Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту : зб. наук. пр. – Х. : Харків. держ. акад. дизайну і мистецтв, 2002. – Вип. 4. – С. 33-42.
5. Васильєва С. Місце професії вчителя серед різновидів соціального статусу / С. О. Васильєва // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах : зб. наук. пр. – Запоріжжя : Класичний приват. ун-т. – 2012. – Вип. 27 (80). – С. 91-96.
6. Васильєва С. О. Становлення та історичний розвиток Малої академії наук / С. О. Васильєва // Науково-дослідна робота студентів як чинник удосконалення професійної підготовки майбутнього вчителя : зб. наук. пр. – Х. : Віровець А. П., «Апостроф», 2012. – Вип. 7. – С. 28-32.
7. Васильєва С. О. Формування статусу вчителя як актуальна соціально-педагогічна проблема / С. Васильєва // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах: проблеми і пошуки : зб. наук. пр. – Запоріжжя : Класичний приват. ун-т, 2012. – Вип. 26 (79). – С. 104-110.
8. Васильєва С. О. Формування професійного статусу вчителів народних училищ у XVIII ст. / С. О. Васильєва // Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету ім. К. Д. Ушинського. – 2013. – № 11-12. – С. 10-17.
9. Васильєва С. О. Авторитет, престиж, репутація як складники

професійного статусу вчителя / С. О. Васильєва // Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету ім. К. Ушинського. – 2014. – № 3-4. – С. 146-152.

10. Васильєва С. О. Сутність поняття «професійний статус» у сучасних наукових дослідженнях / С. О. Васильєва // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах: зб. наук. пр. – Запоріжжя : Класичний приват. ун-т, 2014. – Вип. № 36 (89). – С. 127-134.

11. Васильєва С. О. Професійний статус учителя як різновид соціального статусу / С. О. Васильєва // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах : зб. наук. пр. – Запоріжжя : Класичний приват. ун-т, 2014. – Вип. 35. (88). – С. 399-409.

12. Васильєва С. О. Передумови формування та розвиток професійного статусу вчителя / С. О. Васильєва // Педагогіка та психологія : зб. наук. пр. – Х. : ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 2014. – Вип. 45. – С. 64-74.

13. Васильєва С. О. Аналіз розвитку професійного статусу вчителів навчальних закладів XVIII-XIX ст. / С. О. Васильєва // Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія педагогіка та психологія : Педагогічні науки. – 2013. – № 2 (6). – С. 9-15.

14. Васильєва С. О. Статус зарубіжних вчителів: аналіз і перспективи / С. О. Васильєва // Педагогіка та психологія : зб. наук. пр. – Х. : ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 2014. – Вип. 46. – С. 146-157.

15. Васильєва С. О. Витоки ідеї формування професійного статусу вчителів на Українських землях (II ст. до н.е. – IX ст.) / С. О. Васильєва // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах : зб. наук. пр. – Запоріжжя : Класичний приват. ун-т, 2014. – Вип. 39 (92). – С. 15-21.

16. Васильєва С. О. Витоки розвитку професійного статусу вчителів античності / С. О. Васильєва // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах : зб. наук. пр. – Запоріжжя : Класичний приват. ун-т, 2014. – Вип. 38 (91). – С. 10-17.

17. Васильєва С. Винагороди вчителів як показник професійного статусу вчителя / С. О. Васильєва // Педагогіка та психологія : зб. наук. пр. – Х. : ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 2014. – Вип. 47. – С. 73-85.

18. Васильєва С. О. Генезис системи винагород вчителів навчальних закладів України у XX ст. / С. О. Васильєва // Наукові праці : наук.-метод. журн. – Миколаїв : Вид-во ЧДУ ім. Петра Могили, 2014. – Вип. 246. – Т. 246. Педагогіка. – С. 114-119.

19. Васильєва С. О. Професійний статус викладачів Харківського університету на початок його заснування / С. О. Васильєва // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школі : зб. наук. пр. – Запоріжжя : Класичний приват. ун-т, 2015. – Вип. 42 (95). – С. 10-17.

20. Васильєва С. О. Фактори впливу на розвиток професійного статусу вчителів (початок XIX ст.) / С. О. Васильєва // Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах : зб. наук. пр. – Запоріжжя : Класичний приват. ун-т, 2015. – Вип. 41 (94). – С. 19-26.

21. Васильєва С. О. Взаємодія ВПНЗУ та школи як фактор розвитку професійного статусу вчителя (40-60 рр. ХХ ст.) / С. О. Васильєва // Педагогіка та психологія : зб. наук. пр. – Х. : ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 2015. – Вип. 51. – С. 238-251.

22. Васильєва С. Сущність поняття «професіональний статус учителя» / С. Васильєва, Е. Попова // Інноваційна діяльність в освіті : зб. наук. ст. – Ярославль ; Москва : Изд-во «Канцлер», 2013. – Ч. 1. – С. 288-297.

23. Васильєва С. Фактори формування професіонального статусу учителя / С. Васильєва // Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology. – 2013. – Vol. 3. – P. 47-53.

24. Васильєва С. О. Аналіз розвитку професійного статусу вчителів навчальних закладів / С. О. Васильєва // SWorld : зб. наук. трудов. – 2014. – Т. 15. – С. 3-11.

25. Васильєва С. О. Якість освіти та професійний статус вчителів загальноосвітніх закладів на початок ХХІ століття / С. О. Васильєва // Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology. – 2014. – Vol. 15. – P. 41-45.

26. Васильєва С. О. Зародження професійного статусу вчителя у первинному ладі на Давньому Сході / С. О. Васильєва // Сборник научных трудов SWorld. – 2014. – Т. 13. – С 17-23.

27. Vasylieva S. Development of professional status of teachers in educational establishments of the XIX century / Svitlana Vasylieva // [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://IntellectualArchive.com?link=confirm&code=>.

28. Vasylieva S. Professional status of Kharkiv university professors at the beginning of its foundation /Svitlana Vasylieva // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://IntellectualArchive.com>

Vasylieva S. Reflection of teacher's professional status in folk art and Ukrainian famous personalities works [Електронний ресурс] / Svitlana Vasylieva. – Режим доступу : <http://IntellectualArchive.com>

29. Vasylieva S. The general trends of the professional status of teachers at the beginning of the XXI century [Електронний ресурс] / Svitlana Vasylieva. – Режим доступу : <http://intellectualarchive.com>

Опубліковані праці апробаційного характеру

30. Васильєва С. О. Проблема організації роботи науково-дослідних товариств / С.О. Васильєва // Як нам упорядкувати нашу вищу школу : матеріали ІХ Міжнар. студент. наук. конф. – Х. : Народна Українська академія, 2002. – С.154.

31. Васильєва С. О. Методологічні аспекти організації науково-дослідної діяльності у середньому загальноосвітньому навчальному закладі / С. О. Васильєва // Методологія сучасних наукових досліджень : матеріали наук.-практ. конф. – Х. : ХДПІ ім. Г.С. Сковороди, 2003. – С. 5-6.

32. Васильєва С. О. Проблема організації науково-дослідної діяльності у загальноосвітніх навчальних закладах / С. О. Васильєва // Культура та інформаційне суспільство ХХІ ст. : матеріали конф. молодих науковців. – Х. : ХДАК, 2003. – С. 60.

33. Васильєва С. О. Організація науково-дослідної діяльності у загальноосвітніх навчальних закладах / С. О. Васильєва // Матеріали науково-практичної конференції молодих учених за 2002 р. – Х. : ХДПУ ім. Г. С. Сковороди,

2003. – С. 52-53.

34. Васильєва С. О. Розвиток науково-дослідної діяльності учнів у ХХІ ст. / С. О. Васильєва // Матеріали наукової конференції викладачів і аспірантів кафедри загальної педагогіки та педагогіки вищої школи (15 черв. 2010 р.). – Х. : ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 2010. – С.17-18.

35. Васильєва С. О. Розвиток професійного статусу вчителя (XVIII – початок XIX ст.) / С. О. Васильєва // Сучасна вища і середня освіта в умовах реформування: Проблеми, теорія, практика : матеріали наук.-практ. конф. – Х. : ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 2013.– С. 27-29.

36. Васильєва С. О. Дисципліна як фактор формування моралі та професійного статусу вчителів / С. О. Васильєва // Християнська етика в історії України і сучасний діалог світоглядно-духовних ідентичностей : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (27-28 лист. 2014 р.). – Мелітополь : Мелітоп. держ. пед. ун-т ім. Богдана Хмельницького, 2014. – С. 8-10.

37. Васильєва С. О. Витоки ідеї формування професійного статусу вчителя / С. О. Васильєва // Матеріали наукової конференції викладачів докторантів та аспірантів кафедри загальної педагогіки та педагогіки вищої школи (13 трав. 2014 р.). – Х. : ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 2014. – С. 73-74.

38. Васильєва С. О. Компетентнісний підхід у контексті професійного статусу вчителя / С. О. Васильєва // Реалізація компетентісного підходу в освітньому процесі середньої та вищої школи : матеріали наук. конф. викладачів докторантів та аспірантів кафедри загальної педагогіки та педагогіки вищої школи (14 квіт. 2015 р.). – Х. : ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 2014. – С. 35-36.

39. Васильєва С. О. Н. Крупська про розвиток та формування професійного статусу вчителя / С. О. Васильєва // Персоналії в історико-педагогічному дискурсі (до дня народження К. Д. Ушинського, Н. К. Крупської, А. С. Макаренка) : матеріали наук.-практ. конф. викладачів докторантів та аспірантів кафедри загальної педагогіки та педагогіки вищої школи (20 бер. 2014 р.). – Х. : ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 2014. – С. 8-9.

40. Васильєва С. Мала академія наук в її історичному розвитку / С. Васильєва // Матеріали наукової конференції викладачів, докторантів та аспірантів кафедри загальної педагогіки та педагогіки вищої школи (10 трав. 2015 р.). – Х. : ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 2015. – С. 17-18.

41. Васильєва С. О. Етапи розвитку професійного статусу вчителя у вітчизняній педагогіці (друга половина ХХ – початок ХХІ ст.) / С. О. Васильєва // Матеріали XII науково-практичної конференції молодих учених (10-11 лист. 2015 р.). – Х. : ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 2015. – С. 12-13.

42. Васильєва С. Професійний статус учителя / С. О. Васильєва // Матеріали наукової конференції молодих учених ХНПУ ім. Г. С. Сковороди (15 трав. 2013 р.). – Х. : ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 2013. – С. 15-16.

43. Васильєва С. О. Концептуальні підходи до дослідження проблеми формування професійного статусу вчителя / С. О. Васильєва // Освіта і доля нації : матеріали XVI Міжнар. наук.-практ. конф. – Х. : ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 2015. – С. 28-30.

44. Васильєва С. О. Розвиток професійного статусу вчителів (60-90 рр. ХХ ст.) / С. О. Васильєва // Культурологія та соціальні комунікації: інноваційні стратегії розвитку : матеріали Міжнар. наук. конф. (26-27 лист. 2015 р.). – Х. : ХДАК, 2015. – С.111-113.

Опубліковані праці, які додатково висвітлюють результати дослідження

45. Васильєва С. О. Організація творчої діяльності студентів / С. О. Васильєва, Т. О. Дмитренко та ін. – Х. : Крок, 2003. – 80 с.

46. Васильєва С. О. Наукові дослідження школярів : навч.-метод. посіб. / О. М. Микитюк, В. О. Соловйов, С. О. Васильєва. – Х. : ХДПУ ім. Г.С. Сковороди, 2003. – 80 с.

47. Васильєва С. О. Організація науково-дослідної діяльності студентів у процесі навчання в педагогічному вищому навчальному закладі. Методичні рекомендації / Н. О. Белозьорова, С. О. Васильєва. – Х. : ХДПУ ім. Г. С. Сковороди, 2011. – 55 с.

АНОТАЦІЇ

Васильєва С. О. Розвиток професійного статусу вчителя у вітчизняній педагогічній теорії та практиці (друга половина ХХ ст. – початок ХХІ ст.). – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук зі спеціальності 13.00.01 – загальна педагогіка та історія педагогіки. – Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди, Міністерство освіти і науки України. – Харків, 2017.

У дисертації здійснено цілісний ретроспективний аналіз особливостей розвитку професійного статусу вчителя у вітчизняній педагогічній теорії та практиці в другій половині ХХ ст. – на початку ХХІ ст. Теоретично обґрунтовано феноменологічну суть поняття «професійний статус учителя», визначено його структуру. Обґрунтовано теоретико-методологічні засади дослідження проблеми розвитку професійного статусу вчителя. Виявлено витoki ідеї щодо розвитку професійного статусу вчителя та визначено внесок вітчизняних учених у розробку питань розвитку професійного статусу вчителя. Науково обґрунтовано етапи й схарактеризовано в динаміці особливості розвитку професійного статусу вчителя в Україні на кожному з визначених етапів. Окреслено напрями використання цінних надбань минулого в практиці загальноосвітніх закладів і системи підготовки й перепідготовки педагогічних кадрів на сучасному етапі та виявлено прогностичні тенденції розвитку професійного статусу вчителя в Україні у ХХІ ст. Уведено до наукового обігу невідомі і маловідомі архівні документи (94), факти і теоретичні положення, пов'язані з розвитком теорії та практики професійного статусу вчителя.

Ключові слова: учитель, статус, професійний статус, професіоналізм, авторитет, престиж, загальноосвітня школа, етап, розвиток.

Васильєва С. А. Развитие профессионального статуса учителя в отечественной педагогической теории и практике (вторая половина ХХ – начало ХХІ в.). – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени доктора педагогических наук по специальности 13.00.01 – общая педагогика и история педагогики. – Харьковский

национальный педагогический университет имени Г.С. Сковороды, Министерство образования и науки Украины. – Харьков, 2017.

В диссертации проведён целостный ретроспективный анализ особенностей развития профессионального статуса учителя в отечественной педагогической теории и практике во второй половине XX в. – в начале XXI в. Теоретически обоснована феноменологическая сущность понятия «профессиональный статус учителя», определена его структура. Обоснована теоретико-методологическая база исследования проблемы развития профессионального статуса учителя. Определены истоки идеи развития профессионального статуса учителя и вклад отечественных ученых в разработку вопросов развития профессионального статуса учителя. Научно обоснованы этапы развития профессионального статуса учителя в Украине и охарактеризованы в динамике особенности этого статуса на каждом из определённых этапов. Определены направления использования ценных достижений по исследуемой проблеме в практике общеобразовательных учреждений и системе подготовки и переподготовки педагогических кадров на современном этапе и выявлены прогностические тенденции развития профессионального статуса учителя в Украине в XXI веке. Введено в научный оборот значительное количество неизвестных и малоизвестных архивных документов (94), отдельных фактов и теоретических положений, связанных с развитием теории и практики профессионального статуса учителя.

Ключевые слова: учитель, статус, профессиональный статус, профессионализм, авторитет, престиж, общеобразовательная школа, этап, развитие.

Vasylieva S.O. Teacher's Professional Status Development in the National Pedagogical Theory and Practice (the second part of XX – the early XXI century). – Manuscript.

The dissertation for the degree of Doctor of Pedagogical Science, speciality 13.00.01 – General Pedagogics and History of Pedagogics. – G.S.Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University, Ministry of Education and Science of Ukraine. – Kharkiv, 2017.

On the basis of the retrospective analysis the dissertation provides a theoretical generalization and a new scientific approach to the problem of teacher's professional status development in the national pedagogical theory and practice (the second part of XX – the early XXI century) represented as a quintessence of theoretical ideas and generalization of practical experience of the researched problem during the specified time period.

The dissertation ascertains that teacher's professional status is determined by his/her position in the society, in the educational system, within the teaching staff and learning environment in which he/she functions and is designated by the results of his/her professional-pedagogical activity.

The research has revealed that the study of the problem of teacher's professional status development is based on specific theoretical and methodological foundations and is relevant if systemic-chronological, synergetic, historiographical, sociocultural, phenomenological, anthropocentric, axiological, personality-oriented and biographical, deontological, competence-based and acmeological approaches are applied in complex.

The stages in the teacher's professional status development are determined in the dissertation on the basis of historical-pedagogical analysis of scientific pedagogical literary sources.

Stage I (1950 – the first half of 1960-s) – the stage of accumulation of scientific and teaching methodological potential of teacher's professional status development – is characterized by socio-political postwar revival of socio-economical life in the state that called for the necessity of the growth in the number of highly qualified staff in the educational sphere. According to the obtained research data the first researches devoted to the issues of raising the level of future secondary school teachers training and its modernization to cope with new challenges and school management organization were undertaken; for the first time the idea of teachers' continuous professional development was put forward.

Stage II (the second part of 1960-s – 1991) – the stage of sustainable improvement in raising the teacher's professional status – is characterized by the improvement of future teachers' professional training at pedagogical educational establishments within the framework of dynamic reforms of the system of education, of scientific, teaching and methodological work at general secondary schools, of the system of post-diploma pedagogical education and by the growth of teacher's role and teacher's work prestige in the society.

Stage III (1992 – the early XXI century) is defined as the stage of teacher's professional status controversial development as in the period of revival and creation of Ukrainian national system of education a number of contradictions emerged: between the proclamation of advanced educational principles and the opportunities to implement them, because of neglect of many of the declared principles, which turned out to be an obstacle to carrying out professional training of teachers, decreased teachers' interest to creative work and their readiness to the perception of educational innovations; between the necessity of reforming the system of training aimed at raising the level of teachers' professional training and the low level of research data concerning theoretical and methodological ideas and mechanisms providing for carrying out reforms within the innovative educational space.

The directions (social, national, professional-competence-oriented, organizational-management, personality-oriented, scientific-pedagogical) of creative implementation of the achievements of the past reflecting the problem of teacher's professional status development in secondary schools, in the teacher training system and in the system of professional post-diploma development of teachers are determined and prognostic tendencies of teacher's professional status development in Ukraine in XXI century (modernization of the teacher training system and of the system of professional post-diploma development of teachers; state education policy vector change in support of teaching profession prestige, improvement of the incentives motivating teachers for professional growth) are specified.

Key words: teacher, status, professional status, professionalism, authority, prestige, secondary school, stage, development.

Підписано до друку 24.02.2017 р. Формат 60×90/16.
Папір офсетний. Гарнітура Times NR. Друк цифровий.
Ум. друк. арк.1,9. Наклад 100 пр. Зам. б/н.
Надруковано СПД ФО Степанов В.В., м. Харків, вул. Ак. Павлова, 311

